

Tartu Ülikool
Sotsiaal- ja haridusteaduskond
Koolieelse lasteasutuse õpetaja õppekava

Marge Kimmel

LAPSEVANEMATE USALDUS ÕPETAJA VASTU
ÜLEMINEKUL LASTEAIAST KOOLI JA ESIMESES
KLASSIS

Magistritöö

Juhendajad: Eve Kikas PhD, Airi Niilo

Läbiv pealkiri: Lapsevanema usaldus

Tartu 2009

Kokkuvõte

Töö eesmärgiks oli uurida, kuidas hindavad usaldust õpetaja vastu lasteaialaste emad, esimese klassi laste emad ja isad ning välja selgitada, kas usaldus ja selle muutumine on seotud lapsevanemate ja õpetajate vahelise koostöö tasemega. Analüüsid teostati kahel valimil: esiteks analüüsiti emade tulemusi lasteaias, kooli alguses ja esimese klassi lõpus; teiseks analüüsiti ühe pere emade ja isade tulemusi 1. klassi alguses ja lõpus.

Emade usaldus lasteaias oli kõrgemalt seotud kontakti tiheduse ja koostööga ning madalamalt seotud suhete kvaliteediga. Emade hinnangutes koolis sügisel ja kevadel oli usaldus seotud kontakti tiheduse ja koostööga kõrgemalt kui suhete kvaliteediga. Isade hinnangutes oli usaldus sügisel ning kevadel seotud kõrgemalt kontakti tiheduse ja madalamalt koostöö ning suhete kvaliteediga.

Emade hinnangud usaldusele ja koostööle jäid üleminekul lasteaia kooli ja 1. klassis üldiselt samaks. Sama tulemuseni jõuti ka ühe pere emade ja isade usalduse muutust uurides, kus vanemate hinnangud usaldusele ja koostööle jäid 1. klassis samaks. Emade hinnangud kontakti tihedusele ja suhete kvaliteedile õpetaja vastu olid aga kõrgemad lasteaias kui koolis sügisel ja kevadel. Kõrge koostöö tasemega emade usaldus oli oluliselt kõrgem nii lasteaias, 1. klassi sügisel ja kevadel kui madala koostöö tasemega emadel.

Emade usaldus oli kevadel aga kõrge nendes peredes, kus emad tegid rohkem õpetajaga koostööd ja madalam usaldus oli emadel peredes, kus nii ema kui isa olid sama koostöö tasemega. Ka isade usaldus sõltus pere koostöömudelist. Isade usaldus oli kevadel kõrgem peredes, kus isa tegi õpetajaga koostööd ja isade usaldus oli madalam peredes, kus ema tegi pedagoogiga koostööd. Isa usaldus oli madalam ka peredes, kus mõlema vanema koostöötase õpetajaga oli sama.

Hariduse mõju usaldusele koolis nii emadel kui isadel ei olnud oluline. Kuid uurimustulemustest selgus, et oluline erinevus esines vanemate suhtlemise ja kontakti tiheduse ning vanema hariduse vahel. Emade suhted ja kontakt õpetajaga olid 1. klassi sügisel kõrgharidusega emadel oluliselt kõrgemad kui kesk- või põhiharidusega emadel ning kesk- ja kõrgharidusega isadel olid suhted oluliselt paremad kui põhiharidusega isadel.

Antud töö tulemustele toetudes võib tuua välja, et usaldus ja koostöö lapsevanema ning õpetaja vahel on omavahel väga tihedalt seotud.

Märksõnad: usaldus, koostöö, kontakti tihedus, suhtlemise kvaliteet

Abstract

Parents' Trust for a Teacher during Transition from Kindergarten to School and in the First Grade

The thesis aimed at finding out how trust for the teacher is evaluated by the mothers of kindergarten children, the parents of first graders and to find out whether trust and changing of it is connected with the levels of cooperation between the parents and teachers. The analyses were conducted on two groups: first the results of the mothers were analysed in kindergarten, at the beginning of school and at the end of the first grade; secondly the results of the mothers and fathers from the same families were analysed at the beginning and end of the first grade.

The mothers' trust in the kindergarten had more to do with the efficiency of contacts and cooperation and it was not so tightly connected with the quality of relationships. In the mothers' evaluations both in the autumn and spring trust was connected with the efficiency of contacts and cooperation more than with the quality of relationships. In the fathers' evaluations trust in the autumn and spring was more connected with the efficiency of contacts and had less to do with cooperation and quality of relationships.

The mothers' evaluations remained more or less the same during the transition from kindergarten to school. The same result was achieved researching the changes in trust in the case of the parents of the same household, where the parents' evaluations of trust and cooperation remained similar in the first grade as well. The mothers' evaluations of the efficiency of contact and quality of relationships with the teacher, however, were higher in kindergarten than at school in the autumn and spring. The trust of the mothers with high levels of cooperation was considerably higher both in kindergarten, at the beginning and end of the first grade than of the mothers with low levels of cooperation.

In spring the mothers' trust was high in the families where the mothers had more cooperation with the teacher and lower in the families where both the mother and father had the same level of cooperation. The fathers' trust also depended on the family's cooperation pattern. The fathers' trust was higher in spring in the families where the father cooperated with the teacher and the fathers' trust was lower in the families where the mother cooperated with the teacher. The fathers' trust was also lower in the families where the levels of cooperation of both parents and the teacher were the same.

The influence of education on trust at school both in the case of the mothers and fathers was not relevant. However, the research results showed that there were considerable differences between the parents' communication and the efficiency of contact and the parent's education. The mothers' relationships with the teacher were considerably higher at the beginning of the first grade in the case of the mothers with university degrees than in the case of the mothers with high school or basic school education, and the relationships of the fathers with university degrees or high school education were considerably better than in the case of the fathers with basic school education.

Based on the results of the research it can be brought out that trust and cooperation between teachers and parents are very closely connected.

Keywords: trust, cooperation, efficiency of contact, quality of communications

Sissejuhatus

Viimastel aastatel on Eesti ühiskond, perekond ja haridusasutus teinud läbi palju muutusi. Kui varem õpetati koolis ning lasteaias lastele põhiliselt akadeemilisi teadmisi ning lapsevanemate peamiseks ülesandeks jäi laste kasvatamine, siis tänapäeva haridusmaastikul on olukord muutunud. Selleks, et tagada lapsele edu tema haridusteel, tähtsustatakse üha enam lapsevanemate ja õpetajate vahelist koostööd. Koostöö aluseks on pere ja haridusasutuse vaheline suhtlemine. Efektiivse koostöö ja suhtlemise eelduseks on osapoolte vastastikune usaldus. Ainult kodu ja lasteasutuse aktiivses koostöös (Almann, 2004) luuakse tingimused, kus kavandatud tegevused ja ühine lähtekoht annavad soovitud tulemusi. Koostöö lapsevanemaga õnnestub vaid siis, kui toimib meeskond, kes arvestab lapsevanemate arvamuste ja soovidega ning suhtleb nendega usalduslikult ja mõistvalt.

Õpetaja ja lapsevanema koostööl on võimalikult head tulemused, kui mõlemad pooled näivad usaldusväärsed. Edukaks koostööks on vaja vastastikust usaldust (Tschannen- Moran, 1998), mis areneb aja jooksul, läbi rahuldust pakuva suhtlemise (Adams & Christenson, 2000). Inimesed, kes usaldavad üksteist, suhtlevad avatumalt ning jagavad enam isiklikult olulist informatsiooni st teevad omavahel koostööd.

Usalduse teket ning säilimist mõjutavad mitmed tegurid: eesmärgid vastastikusele suhtlemisele (Adams & Christenson, 2000), ettekujutused rollidest lapse kasvatamisel ja õpetamisel (Anderson & Minke, 2007), arusaamad koostööpartneri ning usaldusväärse inimese omadustest (Holmes, Rempel & Zanna, 1985) ning valmisolekust suhelda, vastastikusel sallivusel ja huvil üksteise vastu (Almann, 2004). Kuna juba varasemates uurimustest on selgunud, et kodu- ja kooli vahelistes suhetes on usaldus mõiste, mis väärrib uurimist, sest see on kodu ja kooli vahelise koostöösuhte loomise esimene etapp toetamaks laste õppimist ja arengut (Adams & Christenson, 2000), siis on ka antud töö autoril soov uurida usaldust õpetaja ja lapsevanema vahel. Usaldust peetakse tähtsaks eelduseks lapsevanemate kaasamisel õpetaja- vanema omavahelisse suhtlemisse. Uurimused näitavad, et õpetaja ja lapsevanema mõttekas suhtlemine ja koostöö on võimatu ilma vastastikuse austuse ja usalduseta ning seetõttu on oluline uurida erinevaid tegureid, mis usaldust mõjutavad.

Käesoleva töö üldiseks eesmärgiks on uurida, kuidas hindavad usaldust õpetaja vastu lasteaialaste emad, esimese klassi laste emad ja isad, ning välja selgitada, kas usaldus ja selle muutumine on seotud lapsevanemate ja õpetajate vahelise koostöö tasemega.

Usalduse definitsioon

Suurem osa usalduse definitsioone (Adams & Christenson, 2000) tuleneb lähedaste inimestevaheliste suhete uurimisest. Kuigi nende suhete ning kooli ja kodu vaheliste suhete vahel esinevad selged ja läbivad erinevused, millest lähtuvalt saab vaadelda usalduse probleemi lapsevanemate ja õpetajate vahel. Adams ja Christenson (2000) on arvamusel, et usaldust on raske täpselt sõnastada. Usaldust on erinevates uurimustes defineeritud laiemas ja kitsamas tähenduses.

Deutsch (1973, viidatud Adams & Christenson, 1998 j) lähenes usaldusele laiemalt defineerides seda kui kindlustunnet, mis tuleneb sellest, et inimene saab teistelt seda, mida soovib. Selle definitsiooni täiendamisel tõi välja Scanzon (1979, viidatud Adams & Christenson, 1998 j) idee, et inimene tuleb asetada riskiolukorda, et usaldus tekiks; seetõttu on vähetõenäoline, et usaldus tekiks uutes suhetes, kuna suhtlemine on piiratud ega õigusta riski võtmist. Rotter (1980) defineeris usaldust, kui ootust, et teise inimese sõnale, lubadusele või ütlusele võib kindel olla. Mõned aastad hiljem tulid Holmes ja Rempel (1989) välja usalduse definitsiooniga, kus käsitlevad usaldust inimestevahelistes suhetes mõistena, mis peegeldab kindlate ootuste positiivset tulemust. Weiss'i ja Edwards'i (1992, viidatud Adams & Christenson, 1998 j) defineerisid usaldust, kui tõhusat kooli ja kodu vahelist suhet. See on kahe süsteemi liit, mis tunnistab, et suhte eesmärk on luua ja alal hoida tugevat sidet erinevate partnerite vahel (nt vanemad, õpetajad, tugipersonal, direktor) õpilaste jooksvate vajaduste rahuldamiseks; mitte üksnes ühekordne kohtumine lahendamaks esinevat probleemi.

Holmes et al. (1985) toovad välja, et usaldus koosneb kolmest arenguastmest: etteennustatavus (*predictability*), usaldatavus (*dependability*), usk (*faith*). Esimene kõige olulisem usalduse algetapp on etteennustatavus, mis viitab käitumise usaldusväärsusele ja psühholoogiliselt stabiilsele keskkonnale. Sellel tasemel luuakse usaldus konkreetsete tõendite põhjal inimese käitumise kohta, st inimesed on korduvalt käitunud ettearvatud viisil. Etteennustatavust soodustab see, kui jagatakse teadmisi selle kohta, missugune on lapsevanema või õpetaja oodatud käitumisspiirang. Teine oluline usalduse etapp on usaldatavus. Kuna suhe areneb usaldatavuse suunas, nähakse usaldust isikuomadusena. Toimub üleminek konkreetset käitumiselt isikuomadusele pärast seda, kui inimesed näitavad, et nende käitumine on ennustatav ja reageerib teise inimese vajadustele. Usalduse viimane etapp on usk, mis peegeldab emotsionaalset turvalisust, mis ei tugine üksnes minevikukogemustele, vaid ulatub kaugemale olemasolevatest tõenditest või isikuomadustest. Hoolimata ebakindlusest, on suhtlevad inimesed veendunud, et nende partner jälgib pidevalt

nende vajadusi ja reageerib nendele. Kuna kooli ja kodu vaheline suhtlemine on piiratud, jääb see tihti püsima kõige madalamale tasemele (etteennustatavus). Sellisel juhul püüavad lapsevanemad ja õpetajad leida käitumisviisi, mis tõendaks teise inimese usaldusväärsust.

Rempel, Ross ja Holmes (2001) toovad välja inimeste tunnetuse ja käitumise erineva usalduse määra korral. Nad leidsid kolm usalduse määra: kõrge usaldus (*High Trust*), madal usaldus (*Low Trust*), keskmine usaldus (*Medium Trust*). Kõrge usaldusega inimesed tunnevad end turvaliselt ja enesekindlalt, kuna partneriga saab arvestada, sest partner hoolib neist ja reageerib nende vajadustele. Kõrge usaldusega paarid pisendavad negatiivsete sündmuste tähtsust, vaadeldes neid palju olulisemate positiivsete kogemuste ja ootuste laiemas kontekstis. Madala usaldusega inimesed on need, kellel on vähe enesekindlust, et nende partner hoolib neist ja nende suhtest. Nad ei tunne piisavalt turvalisust uskumaks, et nende vajadused või soovid mõjutaksid oluliselt nende partneri otsuseid või käitumist. Madala usaldusega suhetes inimesed omistavad partneri käitumisele vähetõenäoliselt heatahtlikke motiive, just nende enda iseloomujoonte tõttu. Keskmise usaldusega inimesed on need, kes ei ole veel tõsiselt rahulolematud, kuid kellel on vastakad tunded oma suhte kohta. Nende kahtlus ja ebakindlus on asetanud nad olukorda, kus nad ei suuda kindla teadmise vastu astuda suhtes esinevatele väljakutsetele, et nende partner reageerib nende vajadustele ja hoolib neist. Kuid nad ei ole selles osas jätnud lootust. Keskmise usaldusega inimesed tahavad hajutada oma kahtlusi ja luua kindlustunnet.

Õpetaja- lapsevanema usaldus on mõnevõrra erinev inimestevahelistest lähedastest suhetest, kuid need lähisuhete usalduse määrad võivad aidata õpetajal mõista erinevate inimeste käitumisi ning tunnetusi. Adams ja Christenson (2000) tulid järeldusele, et sarnaselt inimestevahelistele lähedastele suhetele omistatakse suurema usaldusega kodu ja kooli vahelistes suhetes palju positiivsemaid omadusi teisele partnerile.

Antud uurimustöös toetun usalduse definitsioonile, kus Adams ja Christenson (2000) defineerisid kodu ja kooli vahelist usaldust, kui kindlustunnet, et teine osapool käitub viisil, mis parandab/ säilitab osapoolte vahelist suhtlemist või toetab ühiste eesmärkide saavutamist.

Usaldus kui koostöö alus

Õpetaja ja lapsevanema koostööl haridusasutuses on tähtis roll. Seega peaksid õpetajad ja lapsevanemad kokku leppima oma rollid lapse kasvatamisel ja arendamisel. Lapsevanema arusaamad kujundavad ka lapse arusaamasid ja need peavad ühtima õpetaja üldiste arusaamadega. Ainult nii saab lapsele luua keskkonna, kus tal on turvaline kasvada.

Õun (2004) on toonud välja mõtte, et kaasaja ühiskonnas on koostöö erinevate huvigruppidega, nende ootustega arvestamine ja vastutuse jagamine hea lasteaia tunnuseks. Koolieelse lasteasutuse töö põhieesmärk on luua tingimused lapse mitmekülgseks arenguks. Lasteasutuse kvaliteedi ja lapse arengu igakülgse toetamise aluseks on koostöö. Tõhus kodu ja kooli koostöö põhineb positiivsetel suhetel, kooli ja õpetajate positiivsetel arvamustel ning usaldusel, mis loob koostööle hea aluse (Adams & Christenson, 2000; Tchannen- Moran, 2001; Lukk, 2008). Usalduslikud suhted saavad tekkida eelneva kontakti olemasolul. Swinthe (1967, viidatud Adams & Christenson, 2000 j) uurimusest on selgunud, et usalduslike suhteid tähistavat eelnevat kontakti peetakse oluliseks eeltingimuseks õpilase raskete olukordade lahendamisel. Kuid kui puudub eelnev kontakt, mis on vajalik usalduslike kavatsuste kinnitamiseks, viivad need olukorrad sageli mitteusaldava suhtlemiseni ning järelikult mitte kõige soodsamate tulemusteni õpilase jaoks. Tavaliselt võtab lapsevanem kooliga ühendust just kriisiolukorras, kui õpilane on rikkunud koolireegleid. Sellises olukorras on kooli ja lapsevanemate vaheline usaldus äärmiselt oluline, et tulemus osutuks edukaks. Koostöös on oluline suhete kvaliteet (Adams & Christenson, 2000; Tammistu, 2009). Lukk (2008) on toonud välja, et kodu ja kooli koostöö keskendub tänapäeval protsessile, mis põhineb partnerlusel. Enamik vanemaid on huvitatud kooliga koostööst selleks, et kindlustada oma lapse areng. Salundi ja Tiko (2009) uurimusest on selgunud, et lapsevanemad on küll üldjuhul rahul lasteasutusega kus ta laps käib, kuid vanemad ootavad õpetajatelt rohkem koostööd: nõustamist kasvatus- ja lapse arengu toetamise probleemides. Dauber ja Epstein (1989) toovad välja, et vanemad teevad õppeasutusega rohkem koostööd kui nad tunnevad, et seda on valmis tegema ka haridusasutus. Almanni (2004) uurimustulemustest on järeldunud, et lasteaiaõpetajate hinnangul toetavad koostööd lapsevanemaga järgmised pedagoogilised oskused ja tegevused: a) oma teadmiste pidev täiendamine; b) avatus ja suhtlemisoskus; c) individuaalse töö oskus lapsevanemaga; d) usaldatavus ja kogemuste olemasolu; e) ühisürituste läbiviimine lapsevanematega. Inimesed, kes teevad omavahel koostööd, need suhtlevad avatumalt ning jagavad enam isiklikult olulist informatsiooni (Kikas & Niilo, 2008) ja koostöömimine toetab efektiivse õpikeskkonna kujunemist (Lukk, 2008). Kooli koostöö koduga on lapse tervikliku arengu seisukohalt üks võtmefaktoreid, tagades kõikide osapoolte kaasamise ühise eesmärgi saavutamiseks (Lukk, 2007). Holmes'i ja Rempel'i (1989) uurimused kinnitavad, et suure usaldusega suhted on pikaajalised. Kuid kui partnerite vahel oli vähene usaldus, siis on ka vähene omavaheline suhtlemine. Hujala (2004) on toonud välja toimiva koostöö omavahelised alustalad, milleks

on: a) õpetajate ja lapsevanemate rollijaotus, kus igaühel on kindlaks määratud vastutus ja ülesanded; b) õpetaja ametioskused ja võime lapsevanemaid kaasata õppe kavandamisse; c) õpetaja on asjatundja lapse arengupsühholoogias ja õppimisteoorias, mis annavad oskused last arendada, õpetada ja hinnata d) lapse arengu ja kasvu loomulikuks keskkonnaks on perekond. Last mõjutab kõige otsesemalt tema vahetu kasvukeskkond: kodu ja perekonnaliikmed. Uurimused näitavad, et lapsel on mitmekordne kasu, kui lapsevanem ja õpetaja teevad koostööd. Kui vanemad teavad, kuidas õpetaja koolis õpetab ja õpetaja teab, kuidas vanemad kodus toimivad, siis leitakse omavahel ka ühine keel (Lerkkanen, 2006) ning paraneb laste õppimise ja arenemise kvaliteet (Kikas & Niilo, 2008). Perekonna (Manz, Fantuzzo & Power, 2004; Kala, 2006) osalemine laste õpitegevuses ja hariduses on väga tähtis ja loomulik ressurss, mis turgutab õpilase edasijõudmist ja lapse sujuvat üleminekut kooli. Uurimustest (Adams & Christenson, 2000; Rohtmets, 2007) on selgunud, et lapsevanemad hindavad usaldust õpetaja vastu kõrgemaks kui õpetajad lapsevanema vastu. Õpetaja- vanema koostöö nõrkused, toetudes lasteaiaõpetajate uurimustulemustele, milleks on: a) peretraditsioonide vähene tundmine; b) kindluse puudumine vesteldes teatud kasvatusteamadel; c) sobiva aja puudumine omavahelisteks vestlusteks; d) vähest nõustamisoskust; e) oskuse puudumist suhtlemisel üksikvanematega; f) vähene järjekindlust passiivsete lapsevanemate kaasamisel (Almann, 2004); g) õpetaja ja lapsevanema suur vanusevahe; h) isiklikud suhted; i) kodused probleemid; j) vanema enda varsem negatiivne kogemus (Tamm, 2000). Machen, Wilson ja Notar (2005) on tulnud järeldusele, et õpetajat saab aidata ka kooli juhtkond, kus koos otsitakse realistlikke võimalusi kaasamiseks lapsevanemaid haridust puudutavate otsuste tegemisel. Manz et al. (2004) on leidnud, et perestruktuur on seotud sellega kuivõrd ja kuidas hooldaja osaleb laste õpitegevustes. Uuring näitab, et kahe lapsevanemaga perekonnad osalesid rohkem kodu- kooli suhtlemises kui ühe vanemaga pered.

Koolil tuleb astuda järgmine samm, neil on vaja õppida lapsevanemaid usaldama ning andma neile võimaluse osaleda otsuste tegemises. Kuid mitte kõik koolid ei ole selleks valmis (Lukk, 2008). Uurimused näitavad, et vanemates klassides on õpetaja ja lapsevanema vaheline usaldus madalam kui algklassides (Adams & Christenson, 2000). Üleminekul lasteaist kooli väheneb vanema kohalolek üritustel ning nende planeerimisel ja läbiviimisel. Üleminekul lasteaist kooli väheneb ka õpetaja ja lapsevanema vaheline suhtlemine (Kruusimägi, 2008).

Lukk (2008) on toonud välja mõtte, et kuna õpetajad ja perekonnad on erinevad, siis ei ole võimalik üheselt ette kirjutada või normida, kuidas usaldust tuleks luua. Kuid ühiste kool-

kodu väärtuste soovitud eesmärgi saavutamiseks on vaja parandada suhtlemist. Efektiivse kodu ja kooli koostööprotsessi arengumudeli saaks luua, võttes aluseks Demingi- ringi, mis tagaks suhte kvaliteedi ja jätkusuutlikkuse. Kodu ja kooli koostööprotsessi jätkusuutliku mudeli etapid on: a) defineerimise etapp (siin on oluline valmisolek dialoogiks ja üheskoos probleemi lahendamises); b) sünergi etapp (aktiivne koostööprotsess, kus mõlemad osapooled ühendavad oma ressursid ja koos töötades saavutavad suurema edu kui üksi töötades); c) tasakaalustamise etapp (jõutakse kokkuleppele ning hinnatakse tehtud samme); d) uuendamise etapp (toimub ettevalmistus järgmiseks tasemeks, uute eesmärkide valimine).

Hariduse väljakutseid ei saa ei koolid ega perekonnad saavutada üksi, nad peavad teineteist toetama. Kui perekonnad ja koolid teevad koostööd, õpivad lapsed rohkem, neile meeldib kool ja õppimisprotsess ning nad kogevad pühendumist ja tuge elus olulistelt täiskasvanutelt (Epstein, 1996). Lukk on toonud välja, et õpetaja roll on koos kasvava mitmekesisusega koolides muljetavaldavalt muutunud, mis esitab palju rohkem väljakutseid. Kooli piirkond avaldab õpetajale pidevalt survet, et saavutataks esmaklassilised standardid, mis tähendavad koostööd lapsevanematega ühise eesmärgi- õpilase õppeedukuse- nimel (Lukk, 2008). Usaldus õpetaja vastu pole mitte ainult usaldus konkreetse inimese vastu, vaid suures osas usaldus õpetaja rolli vastu (Kikas & Niilo, 2008). Kui inimene valib omale elukutse, siis valib ta endale rolli. Kui valime elukutseks – õpetaja, siis tuleb meil täita õpetaja rolli ja koos selle rolliga tuleb arvestada vastastikuste suhetega: õpetaja- laps- lapsevanem. Usalduse teket (Anderson & Minke, 2007) võivad mõjutada mitmed tegurid ja üheks võib pidada ettekujutusi rollidest lapse kasvatamisel ja õpetamisel. Lukk (2008) on toonud välja, et õpetaja rolli on märgatavalt muutnud mitmed muutused hariduses. Need muutused esitavad tänapäeva õpetajale varasemast erinevaid väljakutseid. Õpetaja on eelkõige lapsevanema partner ja õpetajalt oodatakse loovat lähenemist lapsele. Õpetaja peab leidma iga lapsevanemaga sobiva koostöövormi ja seda ka rakendama. Õpetaja täidab oma rolli õpikeskkonnas (Leino, 2002), mis peaks lähtuma antud riigi arenguetapi spetsiifikast: kui haridusinstituutsiooni ootused ei kattu uuenenud ühiskonna nõuetega, tekib konflikt, mille üheks väljundiks võib pidada haridusasutustes esinevate probleemide süvenemist. Kui siia lisanduvad kodu taustaga seonduvad sotsiaalsed mured, kasvab õpetaja koormus oluliselt. Õpetajal tuleb vastavalt oma positsioonile kindlaks määratud käitumismalle täita. Tal tuleb organisatsioonis- lasteasutuses täita oma roll nii, et see tagaks lasteasutusele püstitatud eesmärkide täitmise. Demirbolati (2006) uurimusest on selgunud, et a) õpetajal peab olema autoriteet; b) ta peab rõhutama oma tegevuses aktiivset õppeprotsessi; c) õpetama sihikindlalt

ja eesmärgipäraselt; d) märkama ja tunnustama õpilaste isiklikke vajadusi ja arengut; e) õpetaja peab looma õpilastega usaldusväärse suhte; e) looma soodsa keskkonna klassis; e) olema teadlik ja suhtuma austusega õpilase sotsiaalsesse ja kultuurilisse tausta; f) ta ei saa ennast lahutada kaasaegse ühiskonna hetkeprobleemidest. Tschannen- Moran (2001) käsitleb vastastikust usaldust, kui üht kriitilisemat tegurit, mis takistab/ soodustab kodu- kooli vahelist koostööd. Lapsevanema ja lasteasutuse avatus ja koostöö asjatundlikkus tagavad lapse eduka kasvu ja arengu (Almann, 2004) ning õpetaja ja lapsevanem usaldusväärsed suhted aitavad saavutada kooli- kodu koostöös head tulemusi (Tschannen- Moran, 1998). Kuna usaldus (Adams & Christenson, 2000) areneb aja jooksul, läbi rahuldust pakkuva suhtlemise, siis tuleb koostööd teha ja seda ka pidevalt arendada. Eestis ja Soomes läbiviidud uurimused (Kikas & Niilo, 2008) on näidanud, et Soome emad usaldavad õpetajat üldiselt rohkem kui Eesti emad. See tulemus võib olla tingitud just Soomes tehtud töös, kus rõhutatakse kodu- haridusasutuse vahelist koostööd ja partnerlust ning koostööd on seal ka teadlikult arendatud.

Vanemate kaasatuse tähtsus usalduse saavutamiseks

Vanemate kaasamist peetakse kõige olulisemaks komponendiks kooli reformimisel, mille käigus saab koolist ennastjuhtiv haridusasutus (Lukk, 2008). Vanemate kaasamisel haridusprotsessi on suur tähtsus ja seda just varases lapsepõlves. Lapsevanem õpib suhtlemist õpetajatega ja teiste vanematega lapse koolieelses eas (Adams & Christenson, 2000; Tschannen- Moran, 2001). Uurimustest on selgunud, et vanema kaasamine õpitegevusse ja haridusse omab positiivset mõju laste õpiedukusele. Perekonna osalemine laste õppimise toetamisel viib edusammudeni keele- ja lugemisoskuses, kohandavas käitumises, keskkooli lõpetamises, vastuvõetavas koolis käimises (Manz et al., 2004) ning samuti väheneb selle mõjul klassi kordama jäämises ning seda väiksem on koolist puudumiste arv (Anderson & Minke, 2007). Terviklikus lähenemises (Lukk, 2008) rõhutatakse, et lapse arenguprotsessi tuleb kaasata kõik huvigrupid, sest siis on mõju lapse arengule kõige tugevam.

Manz et al. (2004) toovad välja oma uurimustulemustele toetudes kaasatuse kolmefaktorilise lahenduse: kodupõhine kaasatus (*Home- based Involvement*), koolipõhine kaasatus (*School- based Involvement*), ning kodu- kooli suhtlemine (*Home- School Communication*). Kodupõhine kaasatus hõlmab selliseid tegevusi, mis soodustavad lapse õppimist kodus, laste abistamist jne. Koolipõhine kaasatus hõlmab tegevusi koolis, nt lapsevanemate koosolek jne. Kodu- kooli suhtlemine hõlmab vanemate koostööd õpetajatega, nt lapse probleemidest teavitamine jne. Manz et al. (2004) toovad välja, et nendest kolmest

kaasatuse mõõtmest on kodupõhine kaasamine kõige olulisem koolivalmiduse ennustaja. Samast uurimusest on selgunud, et kõrgema haridustasemega vanemad osalevad aktiivsemalt kõigis kolmes vanema kaasatuse mudelis. Keskkharidusega vanemad osalesid tihedamini kodupõhises kaasatuses ja kodu- kooli suhtlemises, kui need vanemad kellel puudus keskkharidus. Vanema enda edukas koolitee (st keskkooli lõpetamine) võib olla eeliseks, et nad tunnevad end enesekindlana ja kompetentsena kui suhtlevad kooli personaliga. Uurimusest (Manz et al., 2004; Kruusimägi, 2008) on selgunud, et üleminekul lasteaiast kooli ei vähene kodupõhine kaasamine, vaid üleminekul lasteaiast kooli tõuseb kodupõhise kaasatuse osakaal.

Adams ja Christenson (2000) toovad välja, et kodu ja kooli vaheline usaldus jääb usalduse etappidel kõige esimesele etapile ehk etteennustatavuse etapile. Sellel etapil jagatakse teadmisi selle kohta, missugune on lapsevanema või õpetaja oodatud käitumiskiirang. Eestis (Lukk, 2007) läbiviidud uurimusest kodu- kooli koostööle on selgunud, et lapsevanemad peavad oluliseks kaasa rääkida kooli arengu seisukohalt tähtsate küsimuste otsustamisel. Samuti ootavad lapsevanemad koolidelt enam valmisolekut nende kaasamiseks kooli arengusse. Lapsevanema osaluse määra suurendamisega kasvab ka nende vastutus- ja ühtekuuluvustunne. Lapsevanemad (Lukk, 2008) on koostööaldisid ja nad vajavad abi ning vajavad tunnet, et neid aktsepteeritakse ja tervitatakse koolis.

Uurimuse eesmärk ja hüpoteesid

Töö üldiseks eesmärgiks on uurida, kuidas hindavad usaldust õpetaja vastu lasteaiaste emad, esimese klassi laste emad ja isad, ning välja selgitada, kas usaldus ja selle muutumine on seotud lapsevanemate ja õpetajate vahelise koostöö tasemega.

Analüüsid teostan kahel valimil. Esiteks analüüsin emade tulemusi lasteaias, kooli alguses ja esimese klassi lõpus. Teiseks analüüsin ühe pere emade ja isade tulemusi 1. klassi alguses ja lõpus. Tööle on püstitatud järgmised alaeesmärgid ja hüpoteesid.

Esiteks tahan välja selgitada, kas emade usaldus muutub üleminekul lasteaiast kooli ning I klassi sügisel ja kevadel ning kas ühe pere vanemate usaldus muutub 1. klassi kevadel ja sügisel. Varasematest uurimustest on selgunud, et õpetaja ja lapsevanema (Adams & Christenson, 2000) vaheline usaldus on madalam vanemates klassides ja kõrgem algklassides. Sellest tulenevalt ootan, et emade usaldus on kõrgeim lasteaias ja madalaim 1. klassi kevadel.

Teiseks soovin välja selgitada, kuidas on lapsevanemate usaldus seotud koostööga, suhete kvaliteedi ja lapsevanema kontakti tihedusega kooli tegevustes. Autorile teadaolevalt ei

ole varasemates uurimustes toodud välja usalduse seost koostööga lasteaias ja 1. klassis.. Adams ja Christenson (2000) on toonud välja oma uurimustes, et kodu ja kooli vahelise suhtlemise parandamine aitab kõige enam usaldust suurendada ning lapsevanema ja õpetaja vaheliste suhete kvaliteet tagas suurema usalduse kui suhtlemise sagedus. Eeldan, et emade ja isade hinnangud usaldusele on seoses kontakti tiheduse, koostöö ja suhete kvaliteediga nii lasteaias kui koolis.

Kolmandaks tahan uurida, missugune on emade usaldus ja kuidas see muutub erineva koostöö taseme korral. Selleks eristan grupid, emad kelle koostöö õpetajaga on madal või kõrge. Analüüsin, kas kõrge ja madala koostöö tasemega lapsevanemate usaldus on erinev ja kuidas see muutub üleminekul lasteaist kooli (emadel) ning koolis 1. klassis (ühe pere emadel ja isadel). Sellest lähtuvalt oletan, et kõrge koostööga emad ja isad usaldavad ka õpetajat rohkem.

Neljandaks tahan uurida, missugune on usaldus ja kuidas see muutub erineva koostöö tasemega emade korral. Selleks eristan nelja tüüpi emad: 1) koostöö lasteaias ja 1.klassis madal (KT^{Madal}); 2) koostöö lasteaias madal ja koolis kõrge ($KT^{Tõusev}$); 3) koostöö lasteaias kõrge ja 1.klassis madal (KT^{Langev}); 4) koostöö lasteaias ja 1.klassis kõrge ($KT^{Kõrge}$). Autorile teadaolevalt ei ole varasemates uurimustes välja toodud usalduse seost erineva koostöö tasemega. Eeldan, et erineva koostöö tasemega emadel on erinev usaldus õpetaja vastu.

Viiendaks tahan uurida, missugune on usaldus seoses isa- ema erineva koostöömudeliga peredes. Eristan kolme tüüpi pered: 1) emad teevad õpetajaga rohkem koostööd kui isad, 2) mõlemad vanemad teevad koostööd võrdselt, 3) isad teevad õpetajaga koostööd rohkem kui emad. Autorile teadaolevalt ei ole varasemates uurimustes välja toodud usalduse seost erineva ema- isa koostöömudeliga. Eeldan, et erineva ema- isa koostöömudeliga perede vanematel on erinev usaldus õpetaja vastu .

Kuuendaks soovin uurida, kas lapsevanemate usaldus on seotud tema haridusega. Varasemates uurimustes toovad välja Manz et al. (2004), et kõrgema haridustasemega vanemad osalevad aktiivsemalt kõigis kolmes vanema kaasatuse mudelis: kodupõhises kaasatuses, koolipõhises kaasatuses ning kodu- kooli suhtlemises. Sellest lähtuvalt oletan, et kõrgema haridustasemega emade ja isade usaldus õpetaja vastu on kõrgem.

Metoodika

Valim

Andmeid koguti osana projektist „Areng üleminekul lasteaiast kooli ja esimeses kolmes klassis- vastastikune integratsioon lapsevanemate, õpetajate ja laste vahel“. Uurimuses osalesid lasteaiad ja koolid Tallinna- ja Tartu ümbrusest ning Pärnu linnast. Antud töös kasutatakse osa projektis kogutud andmetest ning töö autori panus projektis seisneb nii andmete kogumises kui tulemuste sisestamises.

Lasteaias paluti vastata emadel ja koolis nii emadel kui isadel küsimustikule usalduse ja koostöö kohta õpetaja vastu, samuti ka kontakti tiheduse- ja suhete kvaliteedi kohta õpetajaga. Vanematest moodustati kaks valimit. Esimesse valimisse kuulus 161 ema, kes vastasid küsimustele kolmel ajahetkel (lasteaias ja koolis sügisel- kevadel). Veel moodustati emadest mediaani järgi grupid, kuhu kuulusid emad, kelle koostöö lasteaias oli kõrge (75 ema) ja madal (86 ema). Sarnased grupid moodustati 1.klassi sügisel: madala koostöö tasemega 84 ema ja kõrge koostööga 77 ema ning kevadel: madala koostööga 86 ema ja kõrge koostööga 75 ema. Lasteaia ja 1.klassi kevade gruppidest omakorda moodustati grupid erineva koostöö taseme järgi. Eristati neli erinevat gruppi emasid: 1) KT^{Madal} (koostöö lasteaias ja koolis madal, 61 ema); 2) $KT^{Tõusev}$ (koostöö lasteaias madal ja koolis kõrge, 25 ema); 3) KT^{Langev} (koostöö lasteaias kõrge ja koolis madal, 25 ema); 4) $KT^{Kõrge}$ (koostöö lasteaias kõrge ja koolis kõrge, 50 ema).

Teise valimisse kuulusid emad ja isad, kes vastasid küsimustikule 1.klassis. Vanematest vastas 588 ema ja 345 isa (1.klassi sügisel) ning 594 ema ja 348 isa (1.klassi kevadel). Vanematest moodustati valim, kuhu kuulusid ühe pere emad ja isad, kes olid vastanud küsimustikele koolis 1.klassi alguses ja lõpus. Valimisse kuulus 221 peret. Nendest peredest moodustati kooli alguse koostöö taseme järgi kolm gruppi: KT^{Ema} (ema teeb rohkem koostööd kui isa, 50 peret), KT^{Isa} (isa teeb rohkem koostööd kui ema, 58 peret) ning KT^{EmaIsa} (mõlemad nii ema kui isa teevad koostööd samal tasemel, 113 peret). Hariduse järgi jagunesid emad ja isad järgnevalt: põhiharidusega (18 isa ja 19 ema), keskharidusega (137 isa ja 134 ema) ning kõrgharidusega (59 isa ja 68 ema) vanemad.

Protseduur

Emade hinnanguid usaldusele ja koostööle küsiti kolmel korral: lasteaias kevadel (maikuu), koolis 1.klassi sügisel (oktoobris) ja 1.klassi kevadel (maikuu). Isade hinnanguid usaldusele ja koostööle küsiti kahel ajahetkel: koolis 1.klassi sügisel (oktoobris) ja 1.klassi

kevadel (maikuus). Lapsevanemate küsimustikud anti nende laste õpetaja kätte. Lasteaias paluti täita emadel küsimustikud ning panna suletud ümbrikusse ja anda/ saata nädala jooksul õpetaja kätte. Koolis aga kui peres oli nii ema kui isa, siis paluti täita mõlemal küsimustikud eraldi, panna ühisesse suletud ümbrikusse ning anda/ saata nädala jooksul õpetaja kätte tagasi. Õpetajad saatsid andmed uurijatele posti teel või andsid isiklikult üle.

Mõõtvahendid

Andmekogumismeetoditena kasutati küsimustikke. Usaldust hinnati küsimustikuga, mille on koostanud Adams ja Christenson (2000) ning Eestile kohandanud Eve Kikas. Lapsevanemad vastasid küsimustikule, mis koosnes 13 väitest (vt lisa 1), mis puudutasid usaldust õpetaja vastu. Väited algasid lausega „Ma olen veendunud, et õpetajad.....“.

Koostööd hinnati Fantuzzo ja kolleegide (Fantuzzo, Tighe, & Childs, 2000; Manz, Fantuzzo, & Power, 2004) koostatud küsimustike kohandatud ja lühendatud variandiga. Kui nemad kasutasid eraldi küsimustikke lasteaias ja koolis, siis Eesti variandis on kasutusel ühtne küsimustik. Selles töös kasutan ainult koostöö skaalat, mis hindas, kui võrd lapsevanem suhtleb õpetajaga ja vestleb lapse arengu teemadel (vt lisa1). Väited algasid „Ma räägin õpetajaga .....“.

Usalduse ja koostöö väiteid hinnati 5- pallisel Likert tüüpi skaalal (1- pole üldse nõus, 2- pole nõus, 3- ei oska öelda, 4- nõus, 5- täiesti nõus). Kontakti tihedust hinnati 5- pallisel Likerti hinnanduskaalal (1- väga harv, 2- harv, 3- mõningane, 4- tihe, 5- väga tihe). Suhete kvaliteeti hinnati 5- pallisel Likert skaalal (1- väga halvad, 2- halvad, 3- rahuldavad, 4- head, 5- väga head).

Tulemused

Andmete analüüsimiseks kasutati andmetöötlusprogrammi Statistics 7. Esitatakse hinnatud näitajate keskmised ja standardhälbed. Muutust üleminekul lasteaiast kooli ning 1. klassi sügisel ja kevadel analüüsiti kordusmõõtmiste dispersioonanalüüsiga (Repeated Measures ANOVA). Gruppidevaheliste erinevuste (erineva koostöömodeliga perede hinnanguid usaldusele; erineva haridusega vanemate hinnanguid usaldusele, madala ja kõrge koostööga emade hinnanguid usaldusele, erineva koostöö tasemega emade usalduse hinnanguid) leidmiseks kasutati ühesuunalist dispersioonanalüüsi (One- way ANOVA). Post-hoc analüüsid teostati Bonferroni testiga. Seoste olemasolu leidmiseks (usalduse seosed koostöö, kontakti tiheduse ning suhete kvaliteediga) kasutati Spearman'i astakorrelatsiooni.

Emade hinnangud usaldusele, kontakti tihedusele ja suhete kvaliteedile

Emade usalduse, suhete kvaliteedi, kontakti tiheduse ning koostöö keskmised ja standardhälbed lasteaia ja koolis aasta alguses ja lõpus on esitatud tabelis 1.

Kordusmõõtmiste dispersioonanalüüs näitas, et emade usaldus üleminekul lasteaia kooli ja esimese klassi alguses ning lõpus statistiliselt oluliselt ei erinenud, $F(2,304) = 0,41$, $p = 0,67$.

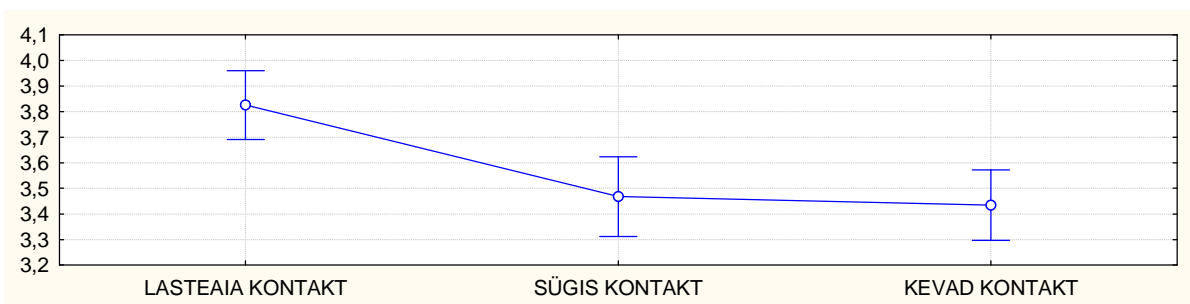
Võib öelda, et vanemate hinnangud usaldusele on jäänud üleminekul lasteaia kooli ja 1. klassis üldiselt samaks.

Tabel 1. Emade keskmised hinnangud usaldusele, kontakti tihedusele, suhete kvaliteedile ja koostööle.

Aeg	Konstrukt	N	M	SD
Lasteaed kevad	Usaldus	161	4,18	0,54
	Kontakti tihedus	161	3,82	0,86
	Suhete kvaliteet	161	4,31	0,63
	Koostöö	161	3,26	0,85
1.klassi sügis	Usaldus	161	4,20	0,55
	Kontakti tihedus	161	3,46	0,99
	Suhete kvaliteet	161	4,15	0,67
	Koostöö	161	3,26	1,02
1.klassi kevad	Usaldus	161	4,19	0,60
	Kontakti tihedus	161	3,43	0,89
	Suhete kvaliteet	161	4,22	0,64
	Koostöö	161	3,20	0,98

Märkused. N= vastajate arv; M= keskmine; SD= standardhälve

Võrreldes emade kontakti tihedust üleminekul lasteaia kooli ning 1. klassi sügisel ja kevadel (kordusmõõtmiste dispersioonanalüüsiga), leiti erinevus emade hinnangutes, $F(2,320) = 14,85$, $p < 0,001$. Post-hoc analüüs Bonferroni testiga näitas, et emade kontakt oli oluliselt tihedam lasteaia kui koolis sügisel ja kevadel (vt joonis 1).

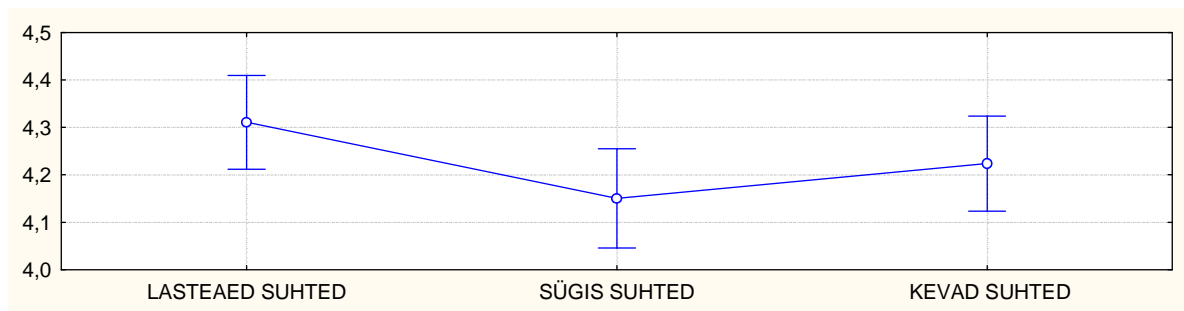

Joonis 1. Emade kontakti tihedus üleminekul lasteaia kooli

Võrreldi emade koostööd õpetajaga lasteaias ning koolis sügisel ja kevadel. Analüüs näitas, et emade koostöö tase üleminekul lasteaiast kooli statistiliselt oluliselt ei erinenud, $F(2,320) = 0,45$, $p = 0,64$. Võib öelda, et vanemate hinnangud koostööle on jäänud üleminekul lasteaiast kooli ja 1. klassis üldiselt samaks.

Võrdlemaks emade suhete kvaliteeti lasteaias ja koolis sügisel ning kevadel saab tuua välja erinevuse emade hinnangutes, $F(2,320) = 3,53$, $p < 0,05$. Post-hoc analüüs Bonferroni testiga näitas, et emade suhted olid oluliselt paremad lasteaias kui sügisel koolis sügisel ja kevadel (vt joonis 2).

Joonis 2. Emade suhete kvaliteedi muutus üleminekul lasteaiast kooli

Usalduse seosed koostöö, kontakti tiheduse ning suhete kvaliteediga

Seoste olemasolu leidmiseks emade hinnatud usalduse ja koostöö, kontakti tiheduse ning suhete kvaliteedi vahel lasteaias, kasutati Spearman'i astakorrelatsiooni. Leitud seosed lasteaias on välja toodud tabelis 2.

Tabel 2. Emade usalduse seosed tajutud koostöö, kontakti tiheduse ja suhete kvaliteediga lasteaias

Aspekt	Ema usaldus lasteaias
Koostöö	0,459
Kontakti tihedus	0,509
Suhete kvaliteet	0,318

Märkused. Kasutatud Spearmani R; $p < 0,001$

Emade hinnang usaldusele on seotud emade hinnangutega lasteaias koostööle ($R = 0,459$; $p < 0,001$), kontakti tihedusele ($R = 0,509$, $p < 0,001$) ning suhete kvaliteedile ($R = 0,318$, $p < 0,001$). Emade usaldus oli kõrgemalt seotud kontakti tiheduse ja koostööga ning madalamalt seotud suhete kvaliteediga.

Kõrge ja madala koostöö tasemega emade usaldus lasteaias ja koolis

Võrdlemaks kõrge ja madala koostööga emade hinnanguid usaldusele (keskmisi ja standardhälbeid vt tabelist 3), viidi läbi ühesuunalised dispersioonanalüüsid (One- way Anova) eraldi kolmel ajahetkel. Analüüs näitas vastajatevahelisi erinevusi hinnangutes usaldusele lasteaias, $F(1,159)=24,09$, $p<0,001$, 1. klassi sügisel $F(1,159)=13,36$, $p<0,001$ ning 1. klassi kevadel, $F(1,155)=33,57$, $p<0,001$. Kõrge koostööga emade usaldus oli oluliselt kõrgem lasteaias, 1.klassi sügisel ja kevadel kui stabiilselt madala koostööga emadel.

Tabel 3. Kõrge ja madala koostööga emade keskmised hinnangud usaldusele

Aeg	Grupp	N	M	SD
Lasteaed	KT ^{Madal}	86	4,00	0,48
	KT ^{Kõrge}	75	4,39	0,54
1.klassi sügis	KT ^{Madal}	84	4,05	0,52
	KT ^{Kõrge}	77	4,38	0,54
1.klassi kevad	KT ^{Madal}	86	3,96	0,59
	KT ^{Kõrge}	75	4,47	0,49

Märkused. N= vastajate arv; M= keskmine; SD= standardhälve; KT^{Madal} - madala koostöö tasemega emade usaldus ; KT^{Kõrge} - kõrge koostöö tasemega emade usaldus

Erineva koostöö tasemega emade usaldus ja selle muutumine lasteaiast kooli

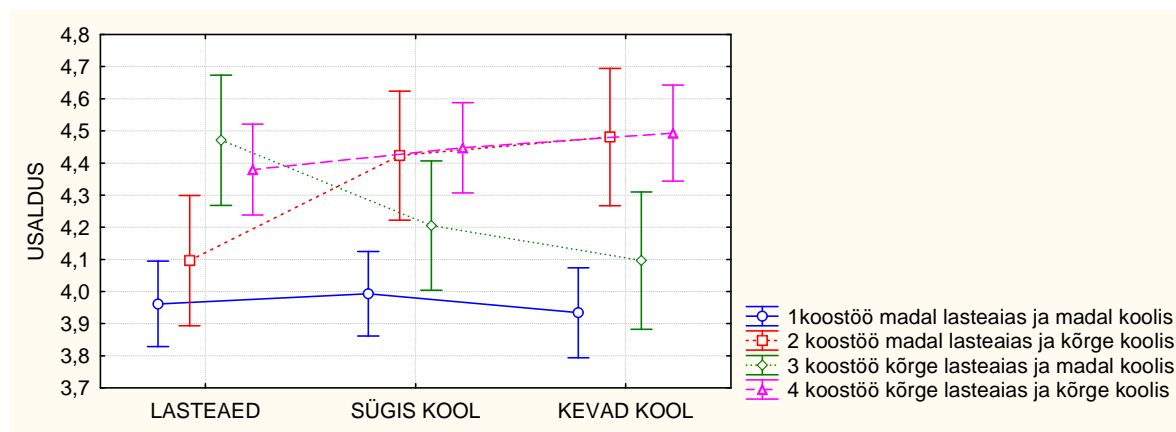
Võrdlemaks erineva koostöö tasemega emade hinnangute muutust usaldusele (keskmisi ja standardhälbeid vt tabelist 4), kasutati kordusmõõtmiste dispersioonanalüüsi. Analüüs näitas statistiliselt olulist erinevust koostöögruppide vahel, $F(3, 157)=13,04$, $p<0,001$, samuti oli oluline grupi ja ajahetke interaktsioon, $F(6,314)=4,09$, $p<0,001$ (vt joonis 3).

Tabel 4. Erineva koostöö tasemega emade keskmised hinnangud usaldusele

Aeg	Grupp	N	M	SD
Lasteaed	KT ^{Kõrge}	50	4,35	0,62
	KT ^{Tõusev}	25	4,05	0,62
	KT ^{Langev}	25	4,45	0,38
	KT ^{Madal}	61	3,95	0,43
1.klassi sügis	KT ^{Kõrge}	50	4,43	0,47
	KT ^{Tõusev}	25	4,37	0,59
	KT ^{Langev}	25	4,19	0,54
	KT ^{Madal}	61	4,00	0,51
1.klassi kevad	KT ^{Kõrge}	50	4,50	0,48
	KT ^{Tõusev}	25	4,42	0,51
	KT ^{Langev}	25	4,10	0,54
	KT ^{Madal}	61	3,92	0,58

Märkused. N= vastajate arv; M= keskmine; SD= standardhälve; KT^{Kõrge} -koostöö lasteaias ja koolis kõrge ; KT^{Madal} - koostöö lasteaias ja koolis madal ; KT^{Tõusev} - koostöö lasteaias madal ja koolis kõrge; KT^{Langev} - koostöö lasteaias kõrge ja koolis madal

Kuna interaktsioon oli oluline, viidi läbi ühesuunalised dispersioonanalüüsid kolmel ajahetkel. Lasteaias näitas analüüs statistiliselt olulist erinevust erineva koostöö tasemega emade hinnangutes usaldusele $F(3,155)=9,26$, $p<0,001$. Post-hoc analüüs Bonferroni testiga näitas, et lasteaias oli emade usaldus kõrgem gruppides $KT^{Kõrge}$ ja KT^{Langev} kui gruppides $KT^{Tõusev}$ ja KT^{Madal} . 1.klassi sügisel näitas analüüs statistiliselt olulist erinevust $F(3,155)=7,31$, $p<0,001$ koostöögruppide vahel. Post-hoc analüüs Bonferroni testiga, et emade usalduse oli kõrgem gruppides $KT^{Kõrge}$ ja $KT^{Tõusev}$ ning madalam gruppides KT^{Madal} ja ning KT^{Langev} . Analüüsid näitasid ka 1.klassi kevadel statistiliselt olulist erinevust gruppide vahel $F(3,153)=11,87$, $p<0,001$. Bonferroni test näitas samu olulisi erinevusi nagu õppeaasta alguses.

Joonis 3. Erineva koostöö tasemega emade hinnangud usaldusele

Usalduse seosed koostöö, kontakti tiheduse ning suhete kvaliteediga koolis

Seoste olemasolu leidmiseks vanemate hinnatud usalduse ja koostöö, kontakti tiheduse ning suhete kvaliteedi vahel koolis, kasutati Spearman'i astakorrelatsiooni. Leitud seosed koolis on välja toodud tabelis 5.

Tabel 5. Lapsevanemate usalduse seosed tajutud koostöö, kontakti tiheduse ja suhete kvaliteediga koolis

	Ema usaldus	Isa usaldus
Sügis		
Koostöö	0,403	0,288
Kontakti tihedus	0,593	0,668
Suhete kvaliteet	0,274	0,375
Kevad		
Koostöö	0,430	0,404
Kontakti tihedus	0,588	0,735
Suhete kvaliteet	0,379	0,333

Märkused. Kasutatud Spearmani R korrelatsioonikoefitsienti; $p<0,001$

Emade sügisene hinnang usaldusele on seotud emade sügisese hinnanguga koostööle ($R=0,403$, $p<0,001$), kontakti tihedusele ($R=0,593$, $p<0,001$) ja suhete kvaliteedile ($R=0,274$, $p<0,001$). Samuti on emade kevadine hinnang usaldusele seotud emade kevadiste hinnangutega koostööle ($R=0,430$, $p<0,001$), kontakti tihedusele ($R=0,588$, $p<0,001$) ja suhete kvaliteedile ($R=0,379$, $p<0,001$). Emade hinnangutes sügisel on usaldus seotud kontakti tiheduse ja koostööga kõrgemalt kui suhete kvaliteediga. Sama tendents ka emade hinnangutes kevadel.

Isade sügisene hinnang usaldusele on seotud isade sügisese hinnanguga koostööle ($R=0,288$, $p<0,001$), kontakti tihedusele ($R=0,668$, $p<0,001$) ja suhete kvaliteedile ($R=0,375$, $p<0,001$). Samuti on isade kevadine hinnang usaldusele seotud isade kevadiste hinnangutega koostööle ($R=0,404$, $p<0,001$), kontakti tihedusele ($R=0,735$, $p<0,001$) ja suhete kvaliteedile ($R=0,333$, $p<0,001$). Isade hinnangutes on usaldus sügisel ning kevadel seotud kõrgemalt kontakti tiheduse ja madalamalt koostöö ja suhete kvaliteediga.

Usalduse muutus koolis emadel ja isadel

Emade ja isade usalduse, suhete kvaliteedi, kontakti tiheduse ning koostöö keskmised ja standardhälbed koolis aasta alguses ja lõpus on esitatud tabelis 6.

Tabel 6. Emade ja isade keskmised hinnangud usaldusele, kontakti tihedusele, suhete kvaliteedile ja koostööle.

Aeg	Aspekt	N	M	SD
1.klassi sügis	Emade usaldus	221	4,20	0,58
	Isade usaldus	221	4,03	0,58
	Emade kontakti tihedus	221	3,47	0,97
	Isade kontakti tihedus	221	2,75	1,07
	Emade suhete kvaliteet	221	4,21	0,65
	Isade suhete kvaliteet	221	3,95	0,78
	Emade koostöö	221	3,19	1,05
	Isade koostöö	221	2,26	1,07
1.klassi kevad	Emade usaldus	221	4,18	0,57
	Isade usaldus	221	3,99	0,59
	Emade kontakti tihedus	221	3,44	0,92
	Isade kontakti tihedus	221	2,54	1,01
	Emade suhete kvaliteet	221	4,26	0,64
	Isade suhete kvaliteet	221	3,97	0,71
	Emade koostöö	221	3,14	0,98
	Isade koostöö	221	2,16	1,08

Märkused. N= vastajate arv; M= keskmine; SD= standardhälve

Kordusmõõtmiste dispersioonanalüüs näitas, et emade $F(1,220) = 0,22$, $p = 0,64$ ja isade $F(1,220) = 1,27$, $p = 0,26$ usaldus esimese klassi alguses ning lõpus statistiliselt oluliselt ei erinenud. Võib öelda, et vanemate hinnangud usaldusele on jäänud 1. klassis üldiselt samaks.

Lapsevanemate usalduse seos nende haridusega

Seoste olemasolu leidmiseks ema ja isa usalduse, koostöö ja hariduse vahel (keskmisi ja standardhälbeid vt. tabelist 7) 1. klassi sügisel ja 1. klassi kevadel kasutati ühesuunalisi dispersioonanalüüse (One-way Anova). Hariduse mõju usaldusele ei olnud statistiliselt oluline emadel $F(2,218) = 1,33$, $p = 0,27$ ning isadel $F(2,211) = 1,21$, $p = 0,30$ 1. klassi sügisel. Sama tendents jätkus ka kevadel emadel $F(2,218) = 0,94$, $p = 0,39$ ja isadel $F(2,211) = 1,83$, $p = 0,16$. Võib öelda, et hariduse mõju usaldusele ei olnud oluline emadel ja isadel koolis.

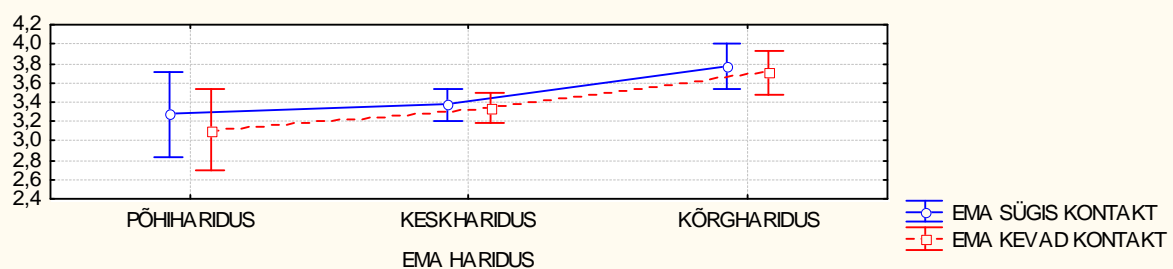
Tabel 7. Erineva haridustasemega emade ja isade keskmised hinnangud usaldusele koolis

Aeg	Aspekt	N	M	SD
1.klassi sügis	Põhiharidusega emade usaldus	19	4,11	0,49
	emade koostöö	19	3,35	1,08
	emade suhted	19	4	0,67
	emade kontakt	19	3,32	1,06
	Põhiharidusega isade usaldus	18	4,03	0,51
	isade koostöö	18	1,8	0,96
	isade suhted	18	3,34	0,85
	isade kontakt	18	2,4	1,15
	Keskharidusega emade usaldus	134	4,17	0,60
	emade koostöö	134	3,07	1,05
	emade suhted	134	4,12	0,66
	emade kontakt	134	3,35	0,96
	Keskharidusega isade usaldus	137	4,07	0,59
	isade koostöö	137	2,37	1,09
	isade suhted	137	3,95	0,79
	isade kontakt	137	2,79	1,04
	Kõrgharidusega emade usaldus	68	4,29	0,54
	emade koostöö	68	3,39	1
	emade suhted	68	4,47	0,54
	emade kontakt	68	3,77	0,92
1.klassi kevad	Kõrgharidusega isade usaldus	59	3,93	0,54
	isade koostöö	59	2,27	1,02
	isade suhted	59	4,02	0,69
	isade kontakt	59	2,75	1,09
	Põhiharidusega emade usaldus	19	4,02	0,48
	emade koostöö	19	3,11	0,86
	emade suhted	19	4,29	0,69
	emade kontakt	19	3,11	0,9
	Põhiharidusega isade usaldus	18	4,03	0,57
	isade koostöö	18	1,7	1
	isade suhted	18	3,67	0,72
	isade kontakt	18	2	1
	Keskharidusega emade usaldus	134	4,21	0,6
	emade koostöö	134	3,1	1,01
	emade suhted	134	4,19	0,66
	emade kontakt	134	3,53	0,96

1.klassi kevad	Keskharidusega isade usaldus	137	4,03	0,6
	isade koostöö	137	2,21	1,08
	isade suhted	137	3,96	0,7
	isade kontakt	137	2,6	0,99
	Kõrgharidusega emade usaldus	68	4,2	0,54
	emade koostöö	68	3,24	0,94
	emade suhted	68	4,38	0,57
	emade kontakt	68	3,71	0,81
	Kõrgharidusega isade usaldus	59	3,93	0,57
	isade koostöö	59	2,25	1,12
	isade suhted	59	4,07	0,71
	isade kontakt	59	2,6	1,03

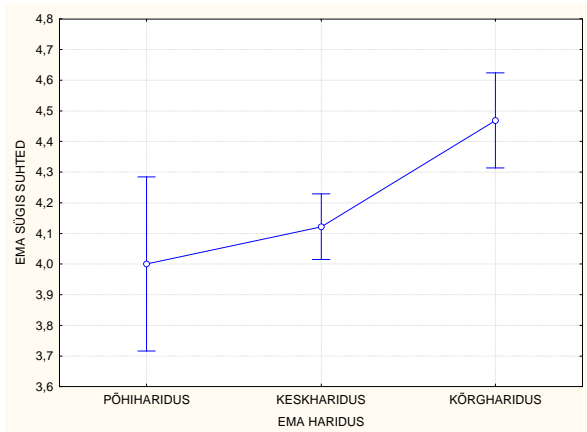
Märkused. N= vastajate arv; M= keskmine; SD= standardhälve

Seoste olemasolu uuriti ühesuunalise dispersioonanalüüsiga kontakti tiheduse ja hariduse vahel. 1.klassi sügisel $F(2,213)= 4,25$, $p<0,05$ ja kevadel $F(2,216)= 4,70$, $p<0,05$ näitas analüüs statistilist olulist erinevust erineva haridusega emadel. Statistiliselt oluliselt ei erinenud kontakti tihedus õpetajaga isadel sügisel $F(2,207)= 1,11$, $p=0,33$ ning kevadel $F(2,206)= 2,77$, $p=0,06$. Post-hoc analüüs Bonferroni testiga näitas, et emade kontakti tihedus koolis oli kõrgharidusega emadel oluliselt kõrgem kui kesk- või põhiharidusega emadel (vt joonis 4).

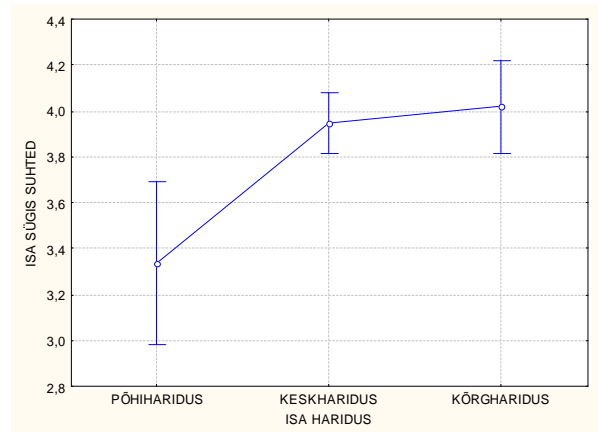

Joonis 4. Erineva haridusega emade kontakti tihedus õpetajaga koolis

Emade ja isade hariduse ja nende suhete kvaliteedi seoseid analüüsiti ühesuunalise dispersioonanalüüsiga. Analüüs näitas statistilist olulist erinevust 1. klassi sügisel emadel $F(2,213)= 7,81$, $p<0,001$ (vt joonis 5) ning isadel $F(2,207)= 5,73$, $p<0,001$ (vt joonis 6). Kevadised hinnangud erineva haridustasemega emadel $F(2,215)= 2,11$, $p=0,12$ ja isadel $F(2,202)= 1,99$, $p=0,14$ suhete kvaliteedile õpetajaga statistiliselt oluliselt ei erinenud. Post-hoc analüüs Bonferroni testiga näitas, et emade suhete kvaliteet õpetajaga 1.klassi sügisel oli kõrgharidusega emadel oluliselt kõrgem kui kesk- või põhiharidusega emadel ning kesk- ja kõrgharidusega isadel oli see oluliselt kõrgem kui põhiharidusega isadel. Haridus ei näidanud statistilist erinevust ka koostöö ja hariduse vahel sügisel (emad $F(2,56)= 0,43$, $p=0,65$; isad $F(2,212)= 2,33$, $p=0,10$) ning kevadel (emad $F(2,218)= 0,47$, $p=0,63$; isad $F(2,212)= 2,33$, $p=0,1$). Võib öelda, et hariduse mõju koostööle ei olnud oluline emadel ja isadel koolis.

Joonis 5. Erineva haridusega emade suhted õpetajaga sügisel

Joonis 6. Erineva haridusega isade suhted õpetajaga sügisel

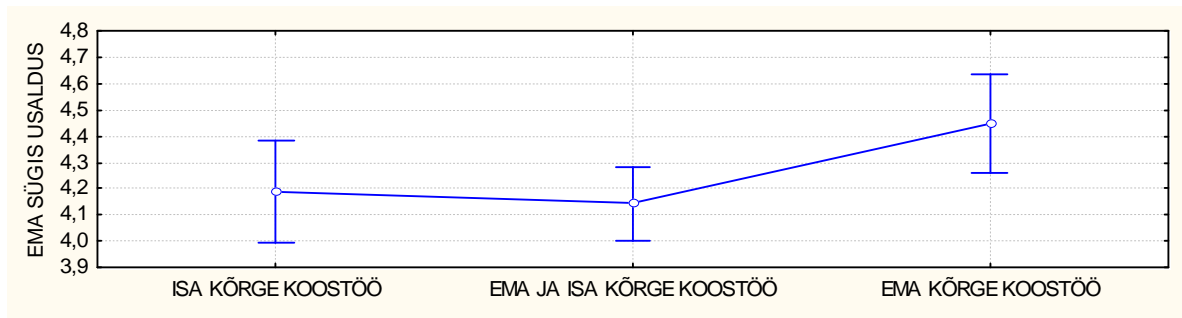
Erineva koostöömudeliga perede usaldus

Tabel 8. Erineva koostöömudeliga perede keskmised hinnangud usaldusele

Aeg	Grupp	N	M	SD
1.klassi sügis emad	KT ^{Ema}	58	4.02	0,58
	KT ^{EmaIsa}	113	4,23	0,54
	KT ^{Isa}	50	4,34	0,62
1.klassi sügis isad	KT ^{Ema}	58	4,07	0,57
	KT ^{EmaIsa}	113	4,01	0,57
	KT ^{Isa}	50	4,04	0,6
1.klassi kevad emad	KT ^{Ema}	58	4,14	0,63
	KT ^{EmaIsa}	113	4,16	0,56
	KT ^{Isa}	50	4,30	0,54
1.klassi kevad isad	KT ^{Ema}	58	4,03	0,62
	KT ^{EmaIsa}	113	3,96	0,58
	KT ^{Isa}	50	3,98	0,57

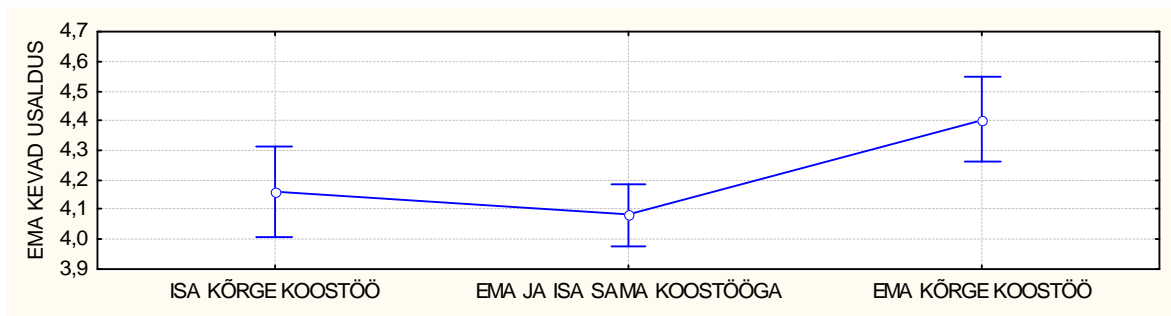
Märkused. N= vastajate arv; M= keskmine; SD= standardhälve; KT^{Ema}- ema teeb rohkem koostööd; KT^{Isa}- isa teeb rohkem koostööd; KT^{EmaIsa}- ema ja isa on sama koostöö tasemega

Võrdlemaks erineva koostöömudeliga perede hinnanguid usaldusele (keskmisi ja standardhälbeid, vt tabelist 8), kasutati ühesuunalist dispersioonanalüüsi. Analüüs näitas erinevusi emade hinnangutes usaldusele sügisel $F(2,218)= 4,66$, $p<0,05$, ja kevadel, $F(2,218)= 6,45$, $p<0,05$, ning isa hinnangutes usaldusele kevadel $F(2,218)= 6,67$, $p<0,05$, erineva koostöömudeliga peredel. Isade hinnangutes sügisel erinevate koostöömudeliga perede vahel statistilist erinevust välja tuua ei saa, $F(2,218)= 0,23$, $p= 0,79$.

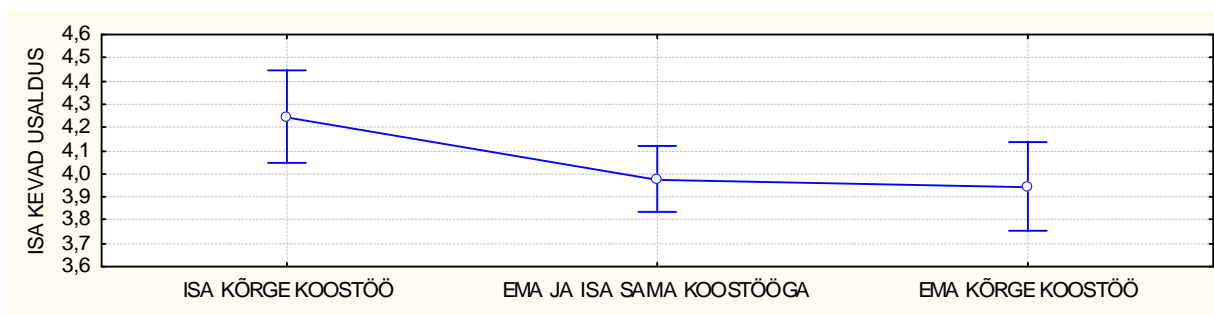
Joonis 7. Ema usaldus sügisel erineva koostöömudeliga perede korral

Emade hinnangutes näitas analüüs erinevusi sügisel. Post-hoc analüüs Bonferroni testiga näitas, et emad usaldasid sügisel õpetajaid rohkem rühmades, kus nende koostöö õpetajaga oli tihedam kui isadel võrreldes rühmaga, kus emade koostöö oli nõrgem kui isadel (vt joonis 7). Post-hoc analüüs näitas, et emad usaldasid kevadel õpetajaid rohkem rühmas, kus nende koostöö õpetajaga oli tihedam kui isadel (KT^{Ema}) võrreldes mõlema teise rühmaga (vt joonis 8).

Joonis 8. Ema usaldus kevadel erineva koostöömudeliga perede korral

Post-hoc analüüs näitas, et isad usaldasid õpetajaid rohkem rühmas, kus nende koostöö õpetajaga oli tihedam kui emadel (vt joonis 9).

Joonis 9. Isa usaldus kevadel erineva koostöömudeliga perede korral

Arutelu

Selle uurimuse eesmärk oli uurida, kuidas hindavad usaldust õpetaja vastu lasteaialaste emad, esimese klassi laste emad ja isad ning välja selgitada, kas usaldus ja selle muutumine on seotud lapsevanemate ja õpetajate vahelise koostöö tasemega. On oluline teada, millest sõltub usaldus õpetaja ja lapsevanema vahel ning mida saab ette võtta, et usaldus tekiks ja jääks püsima kogu lapse kooliea jooksul. Epstein (1996) toob välja, et perekonnad ega koolid ei saa saavutada üksi hariduse väljakutseid, vaid nad peavad teineteist toetama. Kui kool ja kodu teevad koostööd, siis õpivad lapsed rohkem ja neile meeldib kool ning nad kogevad tuge nende elus olulistelt täiskasvanutelt.

Toetudes antud uurimustöö tulemustele võib öelda, et usaldus sõltub lapsevanema koostöö tasemest ning usaldus on seotud koostöö, kontakti tiheduse ja suhete kvaliteediga nii lasteaias kui koolis.

Emade hinnangud usaldusele, kontakti tihedusele ja suhete kvaliteedile

Varasematest uurimustest on selgunud, et õpetaja ja lapsevanema vaheline usaldus on madalam vanemates klassides ja kõrgem algklassides (Adams & Christenson, 2000).

Toetudes antud uurimistulemustele, võib öelda, et emade hinnangud usaldusele ja koostööle on jäänud üleminekul lasteaiast kooli ja 1. klassis üldiselt samaks. Sama tulemuseni jõuti ka emade ja isade usalduse muutust uurides, kus vanemate hinnangud usaldusele ja koostööle jäid 1. klassis üldiselt samaks. See tendents, et emade usaldus ei muutunud üleminekul lasteaiast kooli on hea ja oluline on siinkohal uurida usalduse muutust edasi, lapse edasisel kooliteel. Kui selgub, et usaldus õpetaja ja vanema vahel väheneb vanemates klassides, siis tuleb hakata leidma võimalusi parandamiseks suhtlemist kooli ja kodu vahel. Ka Curral (1992, viidatud Adams & Christenson, 2000 j) tõi välja, et tuleb keskenduda standardite muutmisele (koolipõhine standard kinnitab, et eeldatult on lapsevanemate ja õpetajate vaheline usaldus madal vanemates klasside) ja luua sisukaid võimalusi selleks, et lapsevanemad ja õpetajad saaksid osaleda dialoogis. Ning sellise standardite muutmisega saab luua olukorra, kus vanemates klassides usaldus ei vähene.

Oluline on õpetajal endale teadvustada, et lapsevanemaga tuleb teha koostööd ja see kirjutada enda igapäevaste töökogemuste hulka, samas saavad siin õpetajale appi tulla juhtkond ja kogukond, kes püüavad selgitada kooli- kodu koostöö tähtsust. Lapsevanemaid tuleb julgustada ja neile tuleb näidata, et neid oodatakse koolis. Salundi ja Tiko uurimustest (2009)

on selgunud, et kooli õpikeskkonna reorganiseerimisel tuleb lähtuda kõigi osapoolte (kooli juhtkonna, õpetajate, õpilaste ja lastevanemate) koostöö põhimõtetest .

Antud töö tulemustest selgus, et emade hinnangud kontakti tihedusele ja suhete kvaliteedile õpetaja vastu olid aga kõrgemad lasteaias kui koolis sügisel ja kevadel. See, et emade kontakt oli lasteaias tihedam kui koolis ning emade suhted olid oluliselt paremad lasteaias võrreldes kooliga võib olla tingitud erinevate haridusasutuste struktuurilistest erinevustest. Lasteaeda toob ja viib lapsevanem lapse ja see annab võimaluse ka mitu korda päevas vanemal ja õpetajal suhelda. Koolis aga lapsevanem ja õpetaja ei kohtu iga päev, sest lapsevanem ei saada tihti last klassi ja see ei anna võimalust ka vanemal ja õpetajal iga päev kohtuda (suhelda). Hüpotees, et emade usaldus on kõrgeim lasteaias ja madalaim 1. klassi kevadel ei leidnud kinnitust. Kuna uurimused viidi läbi esimeses klassis, siis võib usaldus, koostöö, kontakti tihedus ja suhted väheneda lapse edasisel haridusteel. Samale tulemusele jõudsid uurijad Rimm- Kaufman ja Pianta (1999), kes leidsid, et kontakt lapsevanema ja õpetaja vahel harveneb kui laps kasvab suuremaks.

Usalduse seosed koostöö, kontakti tiheduse ning suhete kvaliteediga lasteaias ja 1.klassis

Minule teadaolevalt ei ole varasemates uurimustes toodud välja koostöö seost usaldusega lasteaias ja 1.klassis. Seega oli antud uurimustöö üheks eesmärgiks uurida usalduse seost koostöö, kontakti tiheduse ning suhete kvaliteediga. Antud töö tulemustest selgus, et emade hinnangud usaldusele on seotud emade hinnangutega koostööle, kontakti tihedusele ja suhete kvaliteedile lasteaias. Ning sama tendents jätkus ka koolis sügisel ja kevadel, kus emade ja isade hinnangud usaldusele on seotud hinnangutega koostööle, kontakti tihedusele ja suhete kvaliteedile. Sama tulemuse tõi välja Adams ja Christenson (2000), kelle uurimuse järgi on usaldus seotud sellega, kui tihti suhtluspartneriga suheldakse ning milline on omavaheline suhete kvaliteet. Antud töös selgus, et emade usaldus lasteaias oli kõrgemalt seotud kontakti tiheduse ja koostööga ning madalamalt seotud suhete kvaliteediga. Emade hinnagutes sügisel ja kevadel koolis oli usaldus seotud kontakti tiheduse ja koostööga kõrgemalt kui suhete kvaliteediga. Põhjuseks võib olla siin lapsevanema ja õpetaja igapäevane kontakt lasteaias, kuna vanem last iga päev toob ja viib, kuid puudub pikem vestlus lapsevanemaga. Oluliseks peetakse, mida selle kontakti ajal räägitakse ja kui olulist informatsiooni see puudutab. Suhete kvaliteedi paremaks muutmise üheks võimaluseks pean arenguvestluste läbiviimise oskust, mille eesmärgiks on lapse arengu vaatlemine ja edasiste eesmärkide püstitamine. Kuid samas ka igapäevane suhtlus vanema ja õpetaja vahel peaks

olema sedavõrd sisukas, et mõlemad osapooled sellest midagi kasulikku saavad (näiteks: õpetaja räägib vanemale mõne lausega lapse lasteaia- või koolipäevast, samas lapsevanema annab hommikul õpetajale teada lapse hommikust). Sarnasele järeldusele tulid ka Adams ja Christenson (2000) kes väitsid, et kõige paremini aitab usaldust suurendada kooli ja kodu vahelise suhtlemise parandamine ning lapsevanema ja õpetaja vaheliste suhete kvaliteet tagab suurema usalduse kui suhtlemise sagedus.

Isade hinnangutes oli usaldus sügisel ning kevadel seotud kõrgemalt kontakti tiheduse ja madalamalt koostöö ja suhete kvaliteediga. Sellise tulemuse põhjenduseks võib olla see, et isad ei külasta nii tihti kooli kui emad ning seega jääb õpetajaga koostöö ja suhtlemine väheseks. Kuna need tulemused on saadud 1.klassis, siis tuleb siit teha järeldusi, et kuidas saada isade koostööd kooliga parandada. Kui juba esimeses klassis ei teki vanemal õpetajaga koostööd ja ta suhtleb õpetajaga vähe, siis võib see koostöö edasisel lapse haridusteel veel väheneda. Adams ja Christenson (2000) on välja toonud, et kui lapsevanemad ja õpetajad omavahel harva suhtlevad, siis ei võimalda see usaldusväärse käitumise tekkeks. Tööle püstitatud hüpotees, et emade ja isade hinnangud usaldusele on seoses koostöö, kontakti tiheduse ja suhete kvaliteediga nii lasteaias kui koolis, leidis kinnitust.

Kõrge ja madala koostööga emade usaldus lasteaias ja koolis

Kuna usaldus on seotud koostööga, siis edasi uurisin usaldust eri gruppides, mis moodustatud ema koostöö taseme järgi. Kuna mulle teadaolevalt ei ole varasemates uurimustes välja toodud, kuidas usaldus muutub erineva koostöö taseme korral, siis oli soov seda antud töös uurida. Selleks vaadati, kas kõrge ja madala koostöö tasemega emade usaldus on erinev ja kuidas see muutub üleminekul lasteaia kooli. Analüüsi tulemustest selgus, et kõrge koostööga emade usaldus oli oluliselt kõrgem lasteaias, 1.klassi sügisel ja kevadel kui madala koostöö tasemega emadel. Adams ja Christenson (2000) toovad oma uurimuses välja, et kodu- ja kooli vahelistes suhetes on usaldusel oluline roll, sest see mõjutab hoiakuid ja käitumisviise, mis on seotud oma laste hariduses osalemisega. Oma lapse hariduses saab lapsevanem osaleda kui ta teeb õpetajaga koostööd ning efektiivse koostöö ja suhtlemise eelduseks on lapsevanema ja õpetaja vastastikune usaldus. Seda näitavad ka käesoleva töö tulemused, et emad, kellel oli kõrge koostöö tase õpetajaga, nendel oli ka usaldus õpetaja vastu kõrgem. Samas madala koostöö tasemega emadel oli usaldus õpetaja vastu madal. Seega peavad vanemad seda teadma ja õpetajad sellega arvestama, et efektiivne koostöö ja suhtlemine on vajalik, et laps tunneks ennast koolis hästi. Olen arvamusel, et ka seda on vaja

vanematele teadvustada, et just õpetaja- vanema omavaheline usaldus annab võimalusi lapsele ennast koolis hästi tunda. Kui vanemad on usalduslikes suhetes õpetajaga, siis tehakse koostööd ning Adams ja Christenson'i (2000) järgi saadakse nii infot kodus ja kooli paralleelselt, see aga toetab süsteemi ootusi ja eesmäärke. Kodu ja kooli vahelise kattuva info puhul on leitud, et see toetab õpilaste osalemist õppetöös ning Lukk (2008) toob välja, et koostöö toetab efektiivse õpikeskkonna kujunemist. Üha enam tähtsustatakse lapsevanemate ja õpetajate vahelist koostööd, et tagada lapsele edu tema haridusteel. Tõhus kodu ja kooli koostöö põhineb (Adams & Christenson, 2000; Tchannen- Moran, 2001; Lukk, 2008) positiivsetel suhetel, kooli ja õpetajate positiivsetel arvamustel ning usaldusel, mis loob koostööle hea aluse.

Erineva koostöö tasemega emade usaldus ja selle muutumine lasteaiaast kooli

Sama tulemusi jõudsin ka erineva koostöö tasemega emasid uurides, kus analüüs näitas olulist erinevust koostöögruppide vahel nii lasteaia, kui koolis. Selleks eristati nelja tüüpi emad: 1) emadel koostöö lasteaia ja 1.klassis madal (KT^{Madal}); 2) emadel koostöö lasteaia madal ja koolis kõrge ($KT^{Tõusev}$); 3) emadel koostöö lasteaia kõrge ja 1.klassis madal (KT^{Langev}); 4) emadel koostöö lasteaia ja 1.klassis kõrge ($KT^{Kõrge}$). Uurimusest selgus, et lasteaia oli kõige kõrgem usaldus õpetaja vastu nendel emadel, kelle koostöö tase erinevatel ajahetkedel oli kõrge ja langev. Seega selgus uurimusest, et lasteaia usaldasid õpetajat need emad, kelle koostöö tase oli kõrge lasteaia. 1.klassi sügisel ja 1.klassi kevadel oli kõige kõrgem usaldus õpetaja vastu emadel, kelle koostöö tase erinevatel ajahetkedel oli tõusev ja kõrge. Uurimustulemustele toetudes võib öelda, et 1.klassi sügisel ja kevadel usaldasid õpetajat rohkem emad, kelle koostöö oli sügisel kõrge ja kelle koostöö tase õpetajaga muutus tihedamaks võrreldes lasteaia. Käesolevas töös võib välja tuua, et emade usaldus on õpetaja vastu kõrge nendel emadel, kelle koostöö tase õpetajaga on kõrge. Kuna uurimusest selgus, et koostöö tase on vanematel erinev ning tase muutub aja jooksul, siis tuleb teha koolis tööd nii, et vanematel säiliks koostöösuhed kooliga. Siinkohal on oluline uurida põhjust, miks mõne vanema koostöö langes õpetajaga üleminekul lasteaist kooli (KT^{Langev}) ning mis olid positiivse koostöö põhjusteks koolis võrreldes lasteaia ($KT^{Tõusev}$). Selline uurimus annab võimalusi õpetajatel mõista paremini lapsevanemate ootusi ja soove koostöök haridusasutusega. Sellise uurimistööga peaksid tegelema kõik koolid, et saada teada just nende kooli vanemate soove ja vajadusi. Mõjutada saab vanemaid läbi koolituste (lastevanemate koosoleku raames) ning kohaliku lehe kaudu (harivad artiklid ja arvamused).

Erineva koostöömudeliga perede usaldus

Oluliseks pidasin uurida ka peresid ja vaadata kas ema-isa teevad kooliga koostööd erineval tasemel. Kui tuua välja erineva koostöömudeliga perede hinnangud usaldusele, siis võib öelda, et koostöö ja usaldus on väga tihedalt seotud ka selles grupis. Uurimuses seati eesmärk uurida, kuidas on usaldus seotud isa- ema erineva koostöömudeliga peredes ja selleks eristati kolme tüüpi pered: 1) emad teevad õpetajaga rohkem koostööd kui isad, 2) mõlemad vanemad teevad koostööd sama palju, 3) isad teevad õpetajaga koostööd rohkem kui emad. Mulle teadaolevalt ei ole varasemates uurimustes välja toodud usalduse seost erineva ema- isa koostöömudeliga. Analüüs näitas, et erinevusi emade hinnangutes usaldusele kevadel ja sügisel ning isa hinnangutes usaldusele kevadel erineva koostöömudeliga peredel.

Uurimustulemustest selgus, et emade usaldus oli sügisel kõrge nendes peredes, kus ema tegi ise õpetajaga koostööd ning madal oli emade usaldus peredes, kus isa tegi koostööd samal tasemel õpetajaga. Emade usaldus oli kevadel aga kõrge nendes peredes, kus ema tegid rohkem õpetajaga koostööd ja madal usaldus oli emadel peredes, kus nii ema kui isa tegid koostööd. Ka isade usaldus sõltus pere koostöömudelist. Isade usaldus oli kevadel kõrge peredes, kus isa tegi koostööd ja isade usaldus oli madal peredes, kus ema tegi õpetajaga koostööd. Isa usaldus oli madal ka peredes, kus mõlemad vanemad tegid õpetajaga koostööd. Tulemustele toetudes võib väita, et usaldus õpetaja vastu on kõrge nendel emadel ja isadel, kes ise teevad õpetajaga koostööd. Siit saab järeldada, et lapsevanema usaldus õpetaja vastu sõltub ainult isiklikust koostööst. Kui lapsevanem teeb õpetajaga koostööd, siis ta ka usaldab rohkem õpetajat. Analüüsile toetudes võib väita, et usaldus õpetaja vastu ei sõltu sellest, kuidas tehakse õpetajaga koostööd peresiseselt, vaid sõltub ainult sellest kuidas vanem ise teeb õpetajaga koostööd. Nendes peredes, kus koostöö tase oli peredes sarnane, oli usaldus emal ja isal õpetaja vastu madal. Kuna pole teada, millisel tasemel selles grupis koostöö oli (kas madal või kõrge, sest see grupp oli heterogeenne), siis peaksid õpetajad koostööd planeerima pere mõlema vanemaga.

Paljud uurijad on tulnud järeldusele, et tõhus kodu ja kooli koostöö põhineb positiivsetel suhetel, kooli ja õpetajate positiivsetel arvamustel ning usaldusel, mis loob koostööle hea aluse (Adams & Christenson, 2000; Tchannen- Moran, 2001; Lukk, 2008). Antud tulemustest võib tuua välja, et usaldus ja koostöö lapsevanema ning õpetaja vahel on omavahel väga tihedalt seotud. Seega peaksid nii vanemad kui ka õpetajad arvestama sellega, et usaldus saab tekkida osapoolte vahel, kui tehakse tihedat koostööd. Hüpotees, et kõrge koostööga emad ja isad usaldavad ka õpetajat rohkem leidis kinnitust. Hüpotees, et erineva koostöö tasemega

emadel on erinev usaldus õpetaja vastu ning hüpotees, et erineva ema- isa koostöömudeliga perede vanematel on erinev usaldus õpetaja vastu leidis kinnitust.

Kuna varasematest uurimustest on selgunud, et vanemad on huvitatud kooliga koostööst, et kindlustada oma lapse areng, siis tuleb õpetajal välja pakkuda koostöövorme- mis tagaks iga pere kaasamise. Sellise koostöövormi saab õpetaja luua ainult suheldes lapsevanemaga (Lukk, 2008). Ka antud tööst saab järeldada, et koostöö tagab usalduse ning kui lapsevanem ei tee koostööd, siis ei teki usaldust õpetaja ja vanema vahel ning sellisel juhul kaotab laps. Sest vanema osalemine (Manz et al, 2004) lapse õpitegevustes ja hariduses on väga tähtis, kuna see avaldab positiivset mõju lapse õpiedukusele. Senechal & LaFevre (2002, viidatud Manz et al, 2004 j) uurimused kinnitavad, et vanemate osalemine laste õppimise toetamisel viib edusammudeni näiteks lugemisoskuses. Epstein ja Dauber (1991, Kikas & Niilo, 2008 j). on näidanud, et õpetajad kutsuvad koolitegevusse osalema vanemaid, kellega on neil sarnaseid arusaamasid. Seega peaksid olema õpetajad loovad, et leida teid kuidas kaasata kõiki lapsevanemaid koostööle. Kuna suhtlemine ja kontakti tihedus olid oluliselt tihedamad lasteaias kui koolis, siis on autoril ettepanek püüda ka koolis selliseid koostöövorme kasutada nagu lasteaia- igapäevane suhtlemine lapsevanemga ja vanemate kaasamine õppeprotsessi. Kuna ei ole võimalik ette kirjutada (Lukk, 2008) või normida, kuidas usaldust tuleks luua (õpetajad ja vanemad on erinevad), siis on vaja muuta suhtlemist selleks, et saavutada ühiste väärtuste soovitud eesmärk.

Lapsevanemate usalduse seos nende haridusega

Varasemates uurimustes on leitud seoseid lapsevanema hariduse ja kooliga suhtlemise vahel. Uurijad on välja toonud, et kõrgema haridustasemega vanemad osalevad aktiivsemalt kõigis kolmes vanema kaasatuse mudelis: kodupõhises kaasatuses, koolipõhises kaasatuses ning kodu- kooli suhtlemises (Manz et al, 2004) ning nad peavad rohkem oluliseks kodu, mitte lasteaia osa (Kikas & Niilo, 2008). Käesolevas töös selgus, et hariduse mõju usaldusele koolis nii emadel kui isadel ei olnud oluline. Kuid uurimustulemustest selgus, et oluline erinevus esines vanemate suhtlemise ja kontakti tiheduse ning vanema hariduse vahel. Emade suhted ja kontakt õpetajaga olid 1.klassi sügisel kõrgharidusega emadel oluliselt kõrgemad kui kesk- või põhiharidusega emadel ning kesk- ja kõrgharidusega isadel oli suhted oluliselt paremad kui põhiharidusega isadel. See võib olla tingitud asjaolust, et vanema kõrgem haridus annab talle eneskindlust suhelda õpetajaga. Sellisele järeldusele jõudsid ka Manz et al. (2004) vanema enda edukas koolitee (st keskkool või kõrgkooli lõpetamine) võivad olla

eeliseks, et nad tunnevad end enesekindlana ja kompetentsena kui suhtlevad kooli töötajatega. Antud töö tulemustest saab järeldada, et suur roll jääb õpetajale ja tema loovusele, et ta suudaks saavutada igasuguse lapsevanemaga (ka erineva haridusega) koostöö. Õpetaja peab leidma võimalusi iga lapsevanema jaoks ja teda julgustama vastastikuseks koostööks. Weiss ja Edwards on ka tulnud järeldusele, et tõhus kooli ja kodu vaheline suhe ei saa olla ühekordne kohtumine lahendamaks erinevat probleemi. Vaid see saab olla kahe süsteemi liit, mis tunnistab, et suhte eesmärk on luua ja hoida tugevat sidet erinevate partnerite vahel (nt vanemad, õpetajad) õpilaste jooksvate vajaduste rahuldamiseks (1992, viidatud Adams & Christenson, 2000 j).

Kokkuvõtteks

Kokkuvõtteks võib öelda, et lapsevanema usaldus õpetaja vastu on seotud vanema koostöö tasemega nii lasteaias kui koolis. Need vanemad, kes tegid õpetajaga koostööd, need usaldasid ka õpetajat rohkem. Oluline on, et õpetaja teaks, et vanemaid tuleb kaasata koolitegevusse ka koolis ning iga vanemaga tuleb suhelda individuaalselt. Kuna analüüsid näitasid, et emade hinnangud kontakti tihedusele ja suhete kvaliteedile õpetaja vastu olid kõrgemad lasteaias kui koolis sügisel ja kevadel, siis peab iga õpetaja teadlikult arendama lapsevanemaga suhtlemist ja otsima kontakti vanemaga ka koolis (õpetaja saab enda eeskujuga julgustada vanemaid koostööd tegema). Tööst selgus, et usaldus õpetaja vastu ei sõltu sellest, kuidas tehakse õpetajaga koostööd peresiseselt, vaid sõltub ainult sellest kuidas vanem ise teeb õpetajaga koostööd. Kui peres on mõlemad vanemad, siis tuleb õpetajal leida tee, kuidas suhelda mõlema vanemaga. Üheks võimaluseks on kaasta arenguestlusesse mõlemad vanemad ning suheldes koduga- olla kontaktis (näiteks telefoni teel) kord ühe, kord teise vanemaga. Siin saab loota vaid õpetaja loovusele, kes püüab leida tee suhtlemaks mõlema vanemaga. Juba varasematest uurimustest on teada (Holmes et al.1985), et kooli ja kodu vaheline suhtlemine on piiratud ja jääb tihti püsima kõige madalamale usalduse arenguastmele- etteennustatavusele. Sellel etapil püüavad lapsevanemad ja õpetajad leida käitumisviisi, mis tõendaks teise inimese usaldusväärsust. Kuna õpetajad teavad, et usaldus lapsevanemaga jääb pidama tihti usalduse esimesele etapile, siis peab olema õpetaja ülesanne püüda arendada usaldust järgmisele usalduse tasemele. Teisel usalduse tasemel- usaldatavus, toimub keskendumine inimese usaldusele, mitte enam konkreetsele teole. Selleks on vaja õpetajal ja lapsevanemal järjepidevalt suhelda ja teha koostööd, sest usaldus kujuneb välja aja jooksul.

Õpetajad peaksid teadma ka seda, et inimestel on kolm usalduse määra, (Rempel et al. 2001) mis toovad välja, kuidas inimene enda ja edasi antud iseloomujooned võivad erineda: kõrge usaldus, madal usaldus ja keskmine usaldus. See teadmine annab võimaluse arvestada asjaoluga, et õpetaja peabki olema tihti ka eestvedaja koostöös lapsevanemaga. Sest kõrge usaldusega inimene tunneb end enesekindlalt ja nad ka reageerivad positiivsemalt teise käitumisele. Madala usaldusega inimesed leiavad aga tihti teise inimese käitumises negatiivset. Keskmise usaldusega inimesed jäävad aga kõrge ja madala usalduse vahele, ning seega on neil vastuolulised tunded. Siin tulebki appi õpetaja ja aitab keskmise usaldusega vanemal leida tee usalduseni ja seda läbi konstruktiivsete vestluste ja usalduse (näiteks usaldab õpetaja vanemale mõne ülesande). Samas saab madala usaldusega vanemate puhul kasutada nende ärakuulamist ning kindlasti nende positiivsete mõtete tagasipeegeldust neile. Selline vastastikune suhtlemine annab vanemale kindlustunnet, et ka tema mõtetega arvestatakse. Kindlasti on vaja erinevaid koostöövorme leida, et igasuguse usalduse tasemega vanem saaks oma mõtteid avaldada. Et, õpetaja saaks selliseid meetodeid rakendada, peab ta neid ise valdama. Selle järeltuleks tuli ka Lukk oma hiljutises uurimuses, et koolil tuleb astuda järgmine samm- neil on vaja õppida lapsevanemaid usaldama ning andma neile võimaluse osaleda otsuste tegemises. Kuid mitte kõik koolid ei ole selleks valmis (Lukk, 2008). Samas on uurimustulemustes selgunud, et (Lukk, 2007) lapsevanemad peavad oluliseks kaasa rääkida kooli arengu seisukohalt tähtsate küsimuste otsustamisel. Samuti ootavad lapsevanemad koolidelt enam valmisolekut nende kaasamiseks kooli arengusse. Lapsevanema osaluse määra suurendamisega kasvab ka nende vastutus- ja ühtekuuluvustunne. Lapsevanemad (Lukk, 2008) on koostööaldisid ja nad vajavad abi ning vajavad tunnet, et neid aktsepteeritakse ja tervitatakse koolis.

Selleks, et tagada lapsele edu tema haridusteel, tähtsustatakse üha enam lapsevanemate ja õpetajate vahelist koostööd. Koostöö aluseks on pere ja haridusasutuse vaheline suhtlemine. Efektiivse koostöö ja suhtlemise eelduseks on osapoolte vastastikune usaldus.

Tulevikus- tuleks jätkata samade analüüsides 2. ja 3. klassis ja vaadata, kuidas lapsevanemate usaldus on muutunud ning kuidas vanema koostöö tase on seotud usaldusega. Kindlasti on vaja teha teadlikku tööd koolides, et õpetajad leiaksid võimaluse suhelda kõikide vanematega ning neid kaasata koolitegevustesse.

Tänu sõnad

Tahan tänada oma juhendajaid professor Eve Kikast ja Airi Niilot toe eest andmete analüüsimisel ning töö kirjutamisel. Samuti soovin tänada ka kõiki selle projekti liikmeid, kes kogusid ja sisestasid andmeid, mille põhjal on töö kirjutatud.

Kasutatud kirjandus

- Adams, K.S. & Christenson, S.L. (1998). Differences in Parent and Teacher Trust Level: Implications for creating collaborative family-school relationships. *Special Services in the School*, 12(1-2), 1-22.
- Adams, K.S. & Christenson, S.L. (2000). Trust and Family- School Relationship Examination of Parent- Teacher Differences in Elementary and Secondary Grades. *Journal of School Psychology*, 38(5), 477-497.
- Almann, S. (2004). Kodu ja lasteasutuse partnerlus- edu võti koostöös. Kukerman, M. (Toim). *Koostöö- lapse arengu võti. Ettekannete kogumik*. Tallinn: Ilo.
- Anderson, K. J. & Minke, K. M. (2007). Parent Involvement in Education: Toward an Understanding of Parent` s decision making. *Journal of Educational Research*, 100, 311- 323.
- Dauber, S. L. & Epstein, J. L. (1989). Parents` attitudes and practices of involvement in inner-city elementary and middle schools. *Families and schools in a pluralistic society*, 53- 72.
- Demirbolat, A.O. (2006). Education faculty students `tendencies and beliefs about the teacher`s role in education: A case study in a Turkish University. *Teaching and teacher education*, 22, 1068-1083.
- Epstein, J. (1996). Advances in family, community and social partnerships. – *New School, New Communities*, 12 (3), 5–13.
- Fantuzzo, J., Tighe, E. and Childs, S. (2000). ‘Family involvement questionnaire: A multivariate assessment of family participation in early childhood education’, *Journal of Educational Psychology*, 92, 367-376.
- Hujala, E. (2004). *Uuenev alusharidus*. Tallinn: Ilo
- Holmes, J. G., Rempel, J.K. & Zanna, M. P. (1985). Trust in Close Relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 49(1), 95- 112.
- Holmes, J.G. & Rempel, J.K. (1989). Trust in close relationships. Newbury Park, CA: Sage
- Kala, H. (2006). *Eelõpetus- miks ja kuidas? Ettekanne alushariduse konverentsil „Koolivalmis laps!“*. Tallinn, 23. märts.
- Kikas, E. & Niilo, A. (2008). *Lastevanemate ja õpetajate vaheline vastastikune usaldus ja koostöö*. Publitseerimata konverentsi materjalid.
- Kruusimägi, A. (2008). *Õpetajate ja lapsevanemate koostöö üleminekul lasteaiast kooli*. Publitseerimata magistritöö. Tartu Ülikool.

- Leino, M. (2002). *Sotsiaalsed probleemid koolis ja õpetaja toimetulek*. Põltsamaa: OÜ Vali Press.
- Lerkkanen, M.K. (2006). *Lugema õppimine ja õpetamine alus- ja algõpetuses*. Tartu: TÜ Kirjastus.
- Lukk, K. (2007). Kooli ja kodu koostöö. Veisson, M. & Ruus, V.-R. (Toim), *Eesti kool 21. sajandi algul: kool kui arengukeskkond ja õpilase toimetulek* (lk 235-241). Tallinn: TLÜ Kirjastus.
- Lukk, K. (2008). *Structural, Functional and Social Aspects of Home-School Cooperation*. Publitseerimata doktoritöö. Tallinna Ülikool.
- Machen, S. M., Wilson, J. D. & Notar, C. E. (2005). Parent Involvement in the Classroom. *Journal of Instructional psychology*, 32(1), 13-16.
- Manz, P.H., Fantuzzo, J.W. & Power, T.J. (2004). Multidimensional assessment of family involvement among urban elementary students. *Journal of School Psychology*, 42, 461-475
- Rempel, J. K., Ross, M. & Holmes, J.G. (2001). Trust and Communicated Attributions in Close Relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81(1), 57-64.
- Rimm–Kaufman, S. E., Pianta, R. C. (1999). Patterns of Family- School contact in Preschool and Kindergarten. *School Psychology review*, 28(3), 426-438.
- Rohtmets, L. (2007). *Lasteaiaõpetajate ja lapsevanemate vaheline usaldus*. Publitseerimata bakalaureusetöö. Tartu Ülikool.
- Rotter, J. B. (1980). Interpersonal trust, trustworthiness, and gullibility. *American Psychologist*, 35, 1-7.
- Salundi, M. & Tiko, A. (2009). *Koolivalikut mõjutavad tegurid: 2008. Aastal kooli astunud laste vanemate küsitluse tulemusi*. Tallinn: Eesti Koostöö Kogu.
- Tamm, V. (2000). Hea koostöö tagab edu ja arengu. *Haridus*, 5.
- Tammistu, T. (2009). *Lastevanemate ja õpetajate vastastikune usaldus ning selle seosed õpetaja õpetamispraktikate ja õpetamisstiiliga*. Publitseerimata magistratöö. Tartu Ülikool.
- Tchannen- Moran, M. (1998). Collaboration and the need for trust. *Journal of Educational Administration*, 39, 308- 331.
- Tchannen- Moran, M. (2001). Trust in school: a conceptual and empirical analysis. *Journal of Educational Administration*, 36, 334- 352
- Õun, T. (2004). Koostöö kui lasteasutuse kvaliteedi alus. Kukerman, M. (Toim). *Koostöö- lapse arengu võti. Ettekannete kogumik*. Tallinn: Ilo.

Lisa 1. Lapsevanemate usalduse, koostöö, kontakti tiheduse ja suhete kvaliteedi küsimustik

Kodu ja lasteaia/kooli vaheline koostöö

Palun mõelge oma lapsele, kelle kaudu see küsimustik Teieni jõudis, ja hinnake, kui sageli iga järgnev väide Teie kohta kehtib. Kasutage skaalat

1-mitte kunagi, 2- harva, 3-vahete-vahel, 4-sageli, 5-alati

1. Ma räägin õpetajaga sellest, kuidas minu laps rühmakaaslastega lasteaias/ klassikaaslastega koolis läbi saab	1	2	3	4	5
2. Ma räägin õpetajaga rühmas/klassis kehtivatest reeglitest	1	2	3	4	5
3. Ma räägin õpetajaga lapse raskustest lasteaias/koolis	1	2	3	4	5
4. Ma räägin õpetajaga sellest, mida laps peaks kodus harjutama	1	2	3	4	5
5. Ma räägin õpetajaga lapse saavutustest	1	2	3	4	5
6. Ma räägin õpetajaga lapse päevakavast	1	2	3	4	5

Usaldus ning lapsevanemate ja õpetajate vahelised suhted

Palun lugege iga esitatud väide hoolikalt läbi ning hinnake, kui võrd peate seda õigeks või mitte. Seejärel tõmmake ring ümber ühele, Teie arvates sobivaimat vastusevarianti tähistavale numbrile iga väite järel. Vastamiseks kasutage palun järgmist skaalat

1	2	3	4	5
Pole üldse nõus	Pole nõus	Ei oska öelda	Nõus	Täiesti nõus

Siin ei ole õigeid ja valesid vastuseid, meid huvitab just Teie arvamus.

Ma olen veendunud, et õpetajad

1. Teevad head tööd, õpetades mu lapsele teadmisi ja oskusi	1	2	3	4	5
2. Teevad head tööd, õpetades mu last järgima reegleid ja juhiseid	1	2	3	4	5
3. Teevad head tööd, aidates mu last konfliktide lahendamisel kaaslastega	1	2	3	4	5
4. Teevad head tööd, hoides mind kursis minu lapse edusammudega	1	2	3	4	5
5. Teevad head tööd, julgustades mind osalema minu lapse õppimises	1	2	3	4	5
6. Teevad head tööd, distsiplineerides minu last	1	2	3	4	5
7. On kergesti kättesaadavad, kui mul on probleem või küsimus	1	2	3	4	5
8. Edastavad mulle kogu informatsiooni, mida ma vajan seoses kooliga	1	2	3	4	5
9. Teevad head tööd, toetades minu lapse eneseusaldust	1	2	3	4	5
10. Teevad head tööd, julgustades minu last suhtuma õppimisse positiivselt	1	2	3	4	5
11. Teevad head tööd, aidates mu lapsel mõista moraalselt ja eetilist vastutust	1	2	3	4	5
12. On sõbralikud ja avatud	1	2	3	4	5
13. On avatud minu panusele ja ettepanekutele	1	2	3	4	5

Palun hinnake, missugune on Teie kontakt oma lapse õpetajaga

1. Väga harv   2. Harv   3. Mõningane   4. Tihe   5. Väga tihe

Palun hinnake, missugused on Teie suhted oma lapse õpetajatega

1. Väga halvad   2. Halvad   3. Rahuldavad   4. Head   5. Väga head

